TARİH Konuşuyor

CİLT: 8
SAYI: 55
AĞUSTOS 1968
125 KURUŞ

1968 YILINDA

Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon

17 Milyon

Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon
Milyon

T.C. ZİRAAT BANKASI

Tarih 380

(Basın: 10183)

TÜRKİYE

Bugünün yarını da var.

REFAH ve SAADETİNİZİN KAPISI;

VAKIFLAR BANKASI

Tarih 381

(Basın: A. 20155 — 10581)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 8 SAYI : 55 AĞUSTOS 1968 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazılışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Bir hayalin ortasında

... Ve, elbetteki Tevfik Fikret'in elli üçüncü ölüm yıldönümünü, 19 ağustosda, AŞİYAN'daki bir avuç vefakârın hüznü içinde anacağız!.. Vazifemiz de bitmiş olacak !

Tevfik Fikret, GAYE İÇİN ÖLÜMÜ; sadece kanunların bağrından kopup gelen VAZİFE değil, kalblere ve vicdanlara hâkim ŞUUR olarak düşünmüştür. DİL DEVRİMİ adı altındaki kasıdlı perişanlığın çukuruna düşmeden, hayatın anlamını minicik ve dar dünyasında değerlendirmiye çalışan yavruya ne içli seslenir:

Vatan senden hayat umar,
Sen yaşarsan O canlanır !
Vatan için ölmek de var,
Fakat borcun yaşamaktır !

Tevfik Fikret için hayat, ancak, haysiyeti, şerefi, çağı, huzuru temsil edebildiği zaman kıymet idi. Hürriyet ve haysiyetin sembolleri vardı Tevfik Fikret için... Siz, bu büyük Türk'ün ne dininden, ne milliyetçiliğinden şüphe edenlere inanmayınız. Hangi şair, "ALLAH-Ü EKBER = YÜCE TANRI" yı O'nun kadar duygulu ve imânlı anlatabilmiştir? Bugünün sapık ve satılık "Kızıl Kafalı" sı, meydanı bomboş ve avâre bulduğu için her değerimizi kendi safında gösterme gayreti içinde... "Bugünkü Dile" çevirme şekli maskesi altında iç hıncını ve kasdını ustalıkla saklıyabilme hünerine sahiptir, hatta böylesine de ihtiyacı yoktur: Çünkü bugünün Türk kültür varlığı her ard düşüncenin at oynattığı avâre meydandır.

Bu TÜRK, gerçek TÜRK, devrinin şartlarını, yaşanılan çağın medeniyet ve hürriyet ölçüleri içinde vatanına lâyık görmenin imânı içinde didinmiş olan aydın Türk, ülküler uğruna ölmeyi, amma beklenilene kavuşulunca hür ve mutlu yaşamayı telkin etti. Hasretinin TEK YOLU'nun da, fen ve ilim olduğuna inanmıştı :

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın
Her şey olacak kudret-i irfanla... İnandım!

Ne KIZIL'a, ne YOBAZ'a kulak vermeyiniz : Bu iki kahrolası UC, Türklüğe ait ne var ne yok, topyekûn yoketme peşindedir: Birisi DİN'den DİL'e kadar ne varsa kökünden kurutup Moskof'a sunmak, ötekisi, herşeyi Suriye veya Mısır süfliliği içinde eritip Arap'ın ham maddesi hâline koyma çabasındadır... Ve, biz, Tevfik Fikret'i bile anarken, O'nun ortasında kaldığı hayâlin hakikat perdesindeki aksini görebilme yürekliliğinden yoksun çırpınıp duruyoruz!.. — K u t a y

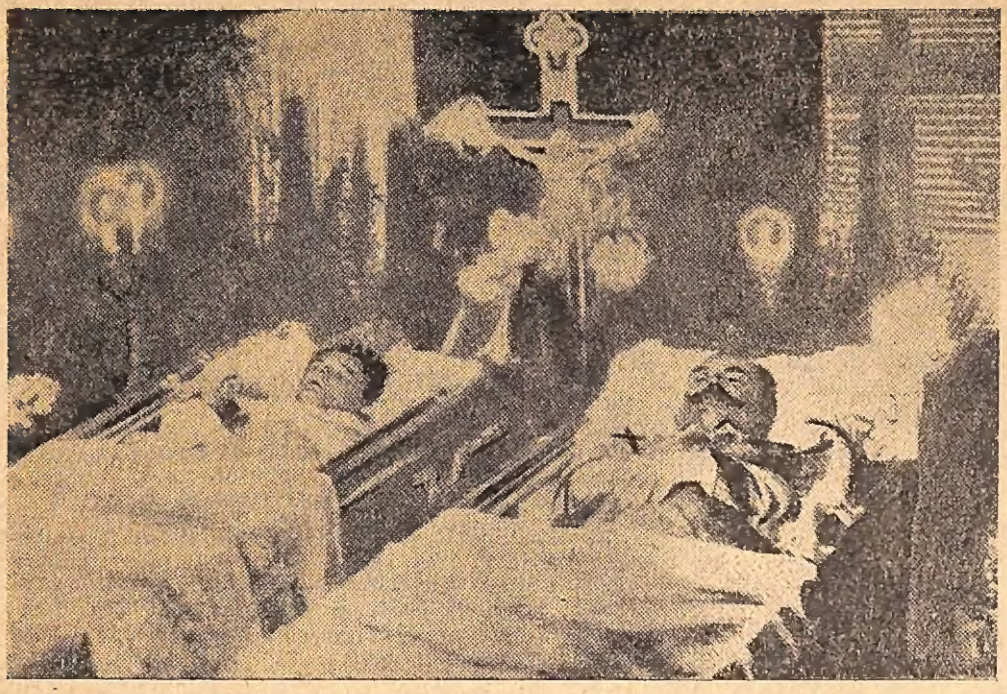

GÖRÜNÜRDEKİ SEBEBLER... **Her temel hadisenin görünürde kalmış sebebleri vardır. Birinci Dünya Harbi de, Avusturya - Macaristan Veliahdı Fransuva Ferdinand'ın Bosnasaray'da, Sırp anarşisti Gabriyel Prençip tarafından öldürülmesi hadisesi ile çıkmış gösterilir. Gerçekte ise savaş, yıllardan beri hazırlanıyordu...**

Yukarıdaki klişede Arşidük Fransuva Ferdinand'la düşes'i ölüm yatağında görüyoruz.

4 Ağustos 1914 ün 54. yıldönümünde

İmparatorluğumuzu savaşa sokan sebepler

Yazan : Cemal KUTAY

Hiç bir yenilginin suçlusunu bulmak kolay olamamıştır: Bilhassa bu mağlûbiyetin sonunda bir devlet yıkılmış ve tarih sahnesinden uzaklaşmışsa!..

1914 - 1918 Birinci Dünya Harbinin sonunda, altıyüz senelik o muhteşem Osmanlı İmparatorluğu da, hem de mazisine hiç de lâyık olmıyan, hazin şartlar içinde **sahne-i âlem**'den çekilince, kısır görüşler ve siyaset kokan ölçüler içinde bütün günah, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'na girenlere yükletilmiştir. Bu netice, hem savaş sonu iç şartlar, hem de galiblerin menfaatlarına uygun geldiği için...

Eğer Rusyada Bolşevik ihtilâli olub da, Çarlığa ait vesikalar neşredilmemiş olsa idi, ittihamlar elbetteki hakikat kisvesi içinde devam edip gidecekti. Fakat Bolşevikler, ilk günlerin buhranları içinde, kendilerinden öncekileri suçlamayı öteki duyguların üstünde

sayınca, İkinci Nikola Hariciyesini, cihanı yakıp yıkan hareketin suçluları arasında göstermek için bu "gizli" belgeleri açıkladılar.

Millî Mücadelemizin buhranı içinde açıklanan belgeleri incelemek ve hükme bağlamak elbetteki imkânsızdı. Fakat ne ibretli sonuçtur ki, aradan yarım yüz yılı aşan zaman geçmiş olması dahi, bütün bir iktidarı tarih önünde mahkûm eden ittihamın üzerindeki haksız isnadı kaldırmaya yetmemiştir: İttihad ve Terakki, İmparatorluğun ölüm günahını hâlâ omuzlarında taşıyor!..

HASTA ADAMIN ÖLÜMÜNDEN ÖNCEKİ MİRAS KAVGASI

Almanyanın, 1870 - 1871 savaşı ile Fransayı, tarihindeki en ağır yenilgilerden birisine uğrattıktan sonra, geç kalmış sömürge siyasetinin boşluğunu doldurmak için ikinci bir harbi de kazanarak "Avrupanın en güçlü devleti olması" hazırlığına giriştiğine hiç şüphe yoktur: Bismark, genç Kayzer İkinci Wilhelm'le bozuşmıyarak, granitleşmiş otoritesini daha on yıl sürdürebilmiş olsa idi, harb yine belki kaçınılmaz olacaktı amma, Almanya daha başka müttefikler bulacaktı. Belki, Hitlerin 1939 İkinci Dünya Savaşında yanına alabildiği Japonya, birinci savaşta aynı yeri alacak, belki de harbin kaderi değişecekti .

Fakat ACELE'nin başlıca sebepleri arasında Osmanlı İmparatorluğunun iştahâları kabartan mirâsının olduğunu, Rus belgeleri bize anlatıyor.

Alman İmparatoru İkinci Wilhem'in, devletinin takib ettiği siyasete verdiği temel yön şöylece ifadeleniyordu : **Drang nach Osten = Şark'a doğru!**

Devletler arasında dengeler kurarak, zayıf ve takatsız olduğu kadar, ruhî ve mânevî çöküntü içinde, bilhassa mefkûre birliğini kaybetmiş imparatorluğunun devamını, BÜYÜK DEVLETLER **(DÜVEL-İ MUAZZAMA)** adını almış İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa arasındaki menfaat ayrılıklarını mükemmel ve riyazî üstadlıkla yürütmiye bağlıyan Sultan Hamid, Akabe hadiselerinden sonra Almanya lehine dönmüş, başta Anadolu - Bağdad hattı olarak bu ülkeye ciddî neticeler yaratacak imtiyazlar vermişti. Sarayın ileri gelenleri arasında, daima menfaat çatışmalarına sebep olan bu tip "imtiyazlar"dan, hangi kodaman şahsiyetlerin, neler kazandıklarına dair Meşrutiyetin ilânından sonra neşredilen resmî rakamları bugün ibretle okumak gerekir: KAPİTÜLÂSYON adı altındaki millî haklar ve varlıklar fedakârlığı, siyaset sahasında menfaat sağlamak faciasının halka nelere malolduğunu isbat itibariyle her neslin kulağında küpe olmalıdır: İşte, HASTA ADAM'ın mirâsı böylesine dağıtılırken, Almanya için DAHA ÇOK BEKLEMEK tehlikeli olmuştur: Çünkü, Anadolunun Doğusuna kadar genişlemiş Ermenistan peşinde olan Rusya ile, Elenizm sıtmasına tutulan İngilterenin Puntos'u ihyâya kadar varan gaddarlığı, Alman menfaatlarının önüne çıkmış, kaynıyan dünya harbi kazanının temel maddesi olarak da, Osmanlı İmparatorluğunu ateşin içine itmiştir: İttihad ve Terakkinin genç ve tecrübesiz kadrosu ise, bu itişte devlet ve milletlerinin mukadderatını aramışlardır. Y o k s a, saltanat makamında Sultan Hamid de kalmış olsa idi, Osmanlı Devletinin harbin dışında kalacağını iddia etmek, neşredilen Rus vesikalarının karşısında çok güçtü, imkânsızdı, hatta tarihî hakikatleri inkâr etmek olurdu: Çünkü bu belgeler, İngiltere ve Fransa ile Rusya arasındaki gizli anlaşmanın Osmanlı topraklarının Moskoflar tarafından anî baskın ve hücumlarla nasıl ve nerelerden işgal edileceğini açıkça ortaya koyuyordu: Harbe girmemiz ve bilhassa Çanakkale destanı, bu suikasdı iflâs ettirmiştir. Sert ve acı olduğu kadar ibretli gerçek budur.

ENVER PAŞA-KAYZER ARASINDAKİ GİZLİ GÖRÜŞMENİN İÇYÜZÜ

Birinci Dünya Harbinin ilânının kırk dördüncü yıldönümü dolayısiyle Al-

manyada, karısı Hohenzollern Hanedânından olan emekli general Fon W. Ruhlondorf'un imzasını taşıyan ve Kayzer İkinci Wilhelm'e ait bazı mektub ve hatıraları derliyen eserde, harbe girme kararımızın "esrarlı" temel belgesi sayılan Kayzer - Enver Paşa mahrem görüşmesine dair izahlar da var..

İttihadcıların sukutundan sonra, bu görüşme'ye ait iddia şu idi :

"— Enver Paşa, en yakın arkadaşları, hatta kabine âzalarının haberi olmadan, İstanbuldaki Alman askerî ıslâh heyetine dair bazı mevzuları konuşma şeklî sebebi içinde Berline gitmiş, fakat asıl gayesini gerçekleştirmek üzere Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'le GİZLİ GÖRÜŞMEler yaparak bir harb vukuunda Almanyanın safında savaşa katılmanın anlaşmasını yapmıştır. Daha sonra YAVUZ ve MİDİLLİ olarak donan maya katılan Goben ve Breslev Alman harb gemilerinin gelişi bile bu görüşmede tesbit edilmiş, amiral Suşon'un Karadenize çıkarak Rus donanmasına ve Sivastapol limanına taarruzu yine Enver Paşanın muvaffakatı ve bilgisi dahilinde olmuştur. Sadrazam Sait Halim Paşa'nın istifasının da asıl sebebi, içyüzü meydana çıkmış olan bu mahrem teahhütlerdir."

Halbuki neşredilen hatıralarda olayın bambaşka hava içinde cereyan ettiği anlatılmaktadır. Alman İmparatoru, kendi arzusuyla vukua gelen görüşmeden sonra Hariciye Nazırı Fon Bulov'a şunları söylemiştir :

"— Türkler, bir harb vukuunda Rusların taarruzundan endişe ediyorlar ve kendilerine hangi tarafın teminat verirse, evvelâ tarafsızlıklarını muhafazaya azimli, daha sonra da Rusyaya karşı teminat veren ve ülkelerini müdafaa için yardım edecek ittifaka dahil olmak kararında bulunuyorlar. İngiltere, Hindistan yolunun selâmeti ve Müslümanlar arasında menfi cereyana mâni olmak için Rusyayı geri plâna bırakabilir. Bu da bizim için çok tehlikeli olur. Çünkü Rusya Osmanlılara muhakkak saldıracaktır. Türkleri ittifakımıza almak için teşebbüsün münhasıran onlardan gelmesini beklememek lâzımdır."

LİMAN FON SANDERS'in ANLATTIKLARI

Birinci Dünya Harbinde, Alman kumandanları arasında başlıca üç mühim şahsiyeti, ön plânda görüyoruz: Fon der Golç, Liman Fon Sanders, Şiliffin Fon Bronzart.. Üçü de, Osmanlı ordusunun en büyük askerî rütbesi olan MÜŞÎR - MAREŞAL'lik unvanına sahib idiler. Fon Der Golç, Savaş içinde öldü ve Boğaziçindeki mezarında ebedî uykusunda samimî bir Türk dostu olarak yatmaktadır. Liman Paşa, Talât Paşanın şahadetinden sonra mahkeme önündeki sözleri ile, Bronzart Paşa da hatıratında Türk askerine ve halkına verdiği değerle düşüncelerini açıklamış kumandanlardı. Üçü de, Osmanlı - Alman ittifakını, SAVAŞTAN SONRA'ya bağlarlar ve bunun temel sebebini, Rusların, âni darbelerle, bilhassa Karadeniz kıyılarına çıkarma yapmak ve İngiliz - Alman filolarının Çanakkaleyi zorla geçmek hazırlığında bulurlar. Ki, bu iki iddia da, harbin daha ilk günlerinde gerçekleşmiş plânlardı.

Bu arada, Falih Rıfkı Atay'ın dikkatdeğer bir hatırası vardır: Son yarım yüz yılın hemen hemen bütün hadiselerinin içinde bulunmuş olan ünlü yazar, Birinci Dünya Savaşı içinde, Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşanın hususî kalem müdürü idi. Savaşın son günlerinde, Bahriye Nezareti çatanası ile Büyükadaya giderlerken, Yakub Kadri (sayın Karaosmanoğlu), Cemal Paşaya sormuş :

"— Paşam.. Harbe neden girdiğimizi tek bir sebebe bağlamak mümkün müdür?"

Cemal Paşa şu cevabı vermiş :

"— İki sebebe.., Ruslar vatanı işgal edeceklerdi ve bir daha çıkmıyacaklardı bir... Hazine bomboştu ve değil müdafaa için, maaş verebilmek için bile para yoktu.. Bir yere dayanmak mecburiyetinde idik. Her kapıya baş vurduk. Aradığımızı kısmen de olsa Almanlarda bulduk."

Falih Rıfkı Atay, aldığı cevabı şu hükme bağlar :

"— Bir maaş imparatorluğunun sonu böyle biter."

RUS İŞGALİ TAMAMEN HAZIRDI..

Çarlığın çöküşünden sonra Bolşeviklerin neşrettikleri "gizli" vesikalardan anlıyoruz ki, savaşın çıkışı ile beraber Rus donanmasının Karadenizin başlıca limanlarına anî baskınlar yaparak ihrac hareketine girişmesi plânları tamamen hazırdı ve bu hususta, Çar İkinci Nikola'nın emr-i mahsûs'u Kara ve Deniz kuvvetlerine tebliğ edilmişti.

Bunlar, hiç bir tefsire ihtiyaç bırakmıyacak kesinlikte idiler.. Birinci Dünya Savaşına nasıl girdiğimizi anlatan güzel eserinde Kâzım Karabekir Paşa da hakikati çok sarih cümlelerle ortaya koyar :

"— Harbin başında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye istihbarat Şubesi Müdürlüğü ifa etmeme rağmen Bolşevik ihtilâlinden sonra neşredilmiş olan vesikalar karşısında duyduğum hayret ve dehşet sonsuz oldu. Bu ifşaata şâhit oluncaya kadar harbe girmemiz sebepleri üzerinde ister istemez tevatür ve şayialara ben de telkin yoluyla dahi olsa iştirak ediyordum. Bolşeviklerin bunları ne için neşrettikleri malûm olmakla beraber, kendilerinin de Türkiye üzerindeki emelleri malûm olduğundan, nasıl olup da ortaya attıklarını idrâkde hâlâ güçlük çekmekteyim. Çünkü bu vesikalar şu hakikatleri münakaşa kabul etmez vuzuhla ifade eder : Birincisi, eğer müdafaa tedbirleri almamış, bilhassa Çanakkaleyi kazanmamış olsa idik Karadeniz limanlarımızın anî taarruzlarla işgal edileceği ve Karadeniz Boğazından geçecek Rus donanmasının İstanbulu ele geçireceğidir. İkincisi, Rusyada hangi rejim vaziyete hâkim olursa olsun Moskof siyasetinin bize ait esaslarının sâbit olduğu ve değişmiyeceğidir..

Milli Mücadelemizde Bolşeviklerin ilk sefiri olan Budo Medivani, Kars'dan geçerek Ankaraya gelirken bana şunları söylemişti :

"— Eğer biz ihtilâli yapıp Çarlığı devirmeseydik sabık idarenin sizler üzerindeki amâlinin hududu olmıyacaktı. Çiçerin Yoldaşın mukaddimesiyle neşredilmiş olan "Harbe ait resmî vesaik" i dikkatle okumanızı tavsiye ederim. Buradan öğreneceğiniz hakikatler cidden ibretlidir."

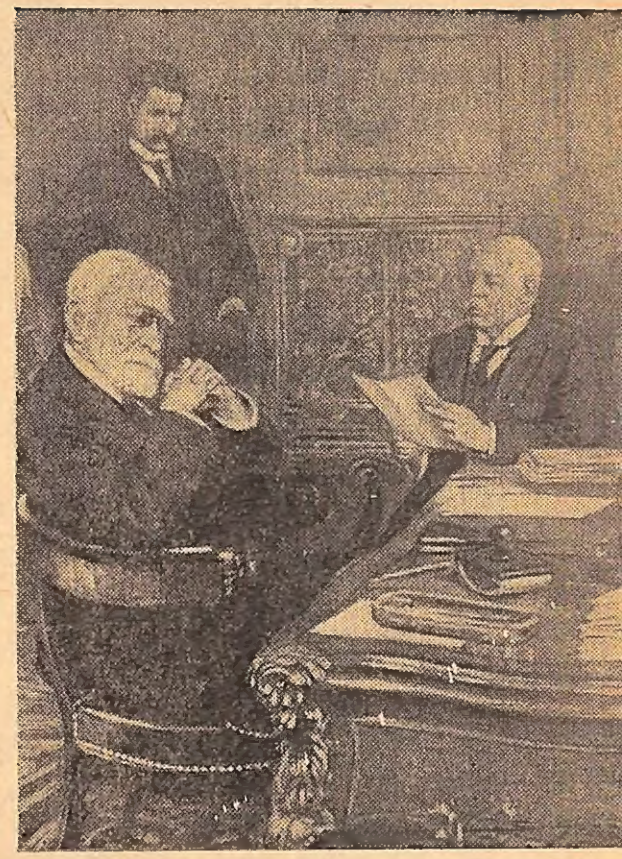

Almanya, önce Avusturya - Macaristanı savaşa başlamaktan alıkoymuş, fakat hazırlığı tamamlanınca, tıpkı 1939 da olduğu gibi, yıldırım hızıyla taarruza geçmişti. Bu kararını da, reddedilmesi veya kabul edilmesi çok güç şartlara bağlı kısa vâdeli ültimatomlarıyla karşısındakilere bildirmişti. Yukarıdaki klişede, Almanyanın Paris sefiri Baron fon Scholn'un, Fransız Hariciye Nazırı M. Bienvenü Marten'e savaş kararını bildirişini görüyoruz.

Bu ikazdan sonra, o günlerde Rusya-ya gitmekte olan Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin dikkatini çektim ve neşredilecek vesikaları muhtevî eserden bana da göndermesini rica ettim. Kitabı gördüğüm zaman Medivani'nin üzerinde durduğu hakikatler beni çok, pek çok düşündürdü, hatta aydınlattı. Bu meyânda, harbe girişimize ait sebeplerin içyüzünü de kavramış oldum, hatta nefsimi yanlış iddialardan kurtardım."

TAHKİK HEYETİ ÖNÜNDE AÇIKLANAN HAKİKATLER

Zaferlerin neticelerine sahipler çok olduğu gibi, yenilgilerin mes'uliyetini omuzlarına alacak cesur kişiler de hemen hemen nâdirdir...

Birinci Dünya Savaşında yenik çıkmamızla beraber, **harb mücrimi** bulabilmek, yeni iktidar için şart olmuştu : Divâniye Mebusu Fuad Beyin takririyle kurulan ve kısaca BEŞİNCİ ŞUBE olarak adlandırılan TAHKİKAT KOMİSYONU, savaşın başından sonuna kadar ülkeyi idare etmiş olan Mehmet Halim ve Mehmet Talât Paşaların kabinelerinde vazife görmüş şahsiyetleri sorguya çekti, savaşa giriş sebeplerini olduğu kadar idare tarzını da araştırdı. Suallerde sarih ittiham mahiyeti olmasına rağmen, Divan önüne çıkan muhatablar, çok açık ifade verdiler. Aralarında, Maliye Nazırı Cavid, Bahriye Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa gibi, harbe ilk ânından itibaren muarız olanlar bile, harbe girişin ciddî ve hayatî sebepleri olduğunu açıkladılar: En esaslı ayrılık, savaşa girmenin şekli ve zamanı üzerinde toplanıyordu.

Savaş suçlularının başında sayılan Enver Paşa ile, Talât ve Cemal Paşalar, memleketi terketmişlerdi. Bunlar içinde Talât Paşa ve Cemal Paşa, daha sonra neşredilen hatıralarında harbe giriş sebeplerini, müdafaa havası içinde izah ettiler. İkisi de netice olarak şöyle demişlerdi :

"— Eğer aynı şartlar içinde vatan mukadderatı üzerinde söz sahibi olsak, yine de harbe girmekte tereddüt etmezdik."

Ayni Şartlar tâbirinin hazin olduğu kadar korkunç manasını, Bolşeviklerin açıkladıkları ibretli vesikalar ortaya çıkarmıştı: Çarlık, İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli anlaşma ile, evvelâ İstanbul'u ele geçiriyor. Moskofluğun büyük rüyası Akdenize iniyordu. Karadenizin bütün stratejik noktaları Rusların eline geçiyordu.

İttihad ve Terakki, hiç şüphe yoktur ki, talihsiz bir iktidar idi: Aslında hayatî kudreti tükenmiş, fakat ülkeyi saran kopkoyu istibdadın kılıfı altında maharetle saklanmış olan CAN ÇEKİŞEN DEVLET, onun kucağında SON nefesini verdi, amma bu ölümün bütün yükü O'nun omuzlarına yüklendi.. Siyaset sahnesinden çekilmesinden sonraki mütareke devri ise, düşmanlarla beraber SUÇ İSNADInda aynı safa katıldı. Halk Fırkası, aslında, İttihad ve Terakki'nin MİLLÎlik ve TÜRKLÜK hamurunun vârisi olmuştu amma, o da, zaferle beraber verâseti reddetti. Bütün bunlar bir araya gelince, temel hadiselerin çoğu menfi neticeleri, İttihad ve Terakki'nin boynuna günah tablosu olarak takıldı, kaldı..

Diğerleri üzerinde tefsirler yapabilmek çoğu zaman mümkündür amma, Bolşevik ihtilâlinden sonra, ihtilâlcilerin, yokettikleri iktidarın insaniyet ve dünya sulhü bakımından mahkûm etmek gayesiyle ortaya koydukları korkunç gerçekler içinde Moskofluğun Türklüğe ait suikasd plânları, İttihadcıların omuzları üzerinde SEBEBSİZ YERE SAVAŞA GİRMİŞ OLMAK ittihamını siler, ve bu belgeler, günahın gerçek sahibini ortaya çıkarır.

Buna rağmen, hâlâ, devam halindeki gafletin siyasî hükmü başka olabilir. Fakat bilhassa yaşadığımız günler içinde malûm mahfillerin saklamıya çalıştıkları hakikatleri hatırlamak, Türkiyenin bugünkü ve yarınki karar sahibleri için ihmal edilmez vazifedir.

Çünkü iktidarlar değişir, fakat millî siyasetler bâki kalır..

Etsaneler içinde

YUNUS EMRE

Yazan : Ziya HANHAN

Türk Tasavvuf edebiyatının büyük insanlarından biri olan ve eserleri en çok okunan Yunus Emre'nin temsili bir resmi.

Bütün hayatı efsaneler arasında gizli kalan büyük şair, içli âşık Yunus Emre'nin nerde, hangi tarihte doğduğu, gene nerde ve hangi tarihte öldüğü kesinlikle belli değildir. Gerçi Türk Tarih Kurumunca 1950 yılında yayınlanan bir belgede, büyük şairimizin 720 Hicret yılında öldüğü, vefatı sırasında 73 yaşında olduğu kayıtlı ise de, bu vesikanın doğruluğu münakaşaya değer. Zira vesika Onaltıncı Yüzyıla ait olup Yunustan aşağı yukarı 300 yıl sonra kaleme alınmıştır. Tarihle uğraşanlar çok iyi bilir ki, bazı hâdiselerin oluş tarihlerine ait — hatta yakın tarihimizde bile — derin görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hal böyle olunca, çok çok eski zamanlarda ve hadiseden üçyüz yıl sonra kaleme alınmış bir vesikanın doğruluğuna inanmak biraz güçtür. Aslında, Tarih Kurumunca "vesika" adı altında yayınlanan kayıt çok kısa ve kurudur. Bu vesikada şöyle denilmektedir : **VEFAT-I YUNUS EMRE. SENE : 720. MÜDDET-İ ÖMR : 73.**" (T.T.K. Belleten Cilt 14 No. 53)

Şayet bu vesikayı doğru ve sihhatlı sayarsak Yunus'umuz 1250 yılında doğmuş ve 1320 yılında ölmüş oluyor. Yaşama süresi 70 yıl civarındadır. Vesikada gösterilen 73 yıl, Hicrî senelerde kullanılması mutad olan gök ayları takvimine göre hesaplanmış olmasından ileri gelmektedir.

Bununla beraber, gerek halk arasında dolaşan kuvvetli söylentilere, gerekse Velâyetnamelerdeki kayıtlara göre Yunus'un Hacı Bektaş ve Mevlânâ ile görüşmüş olması vesikadaki kayıtlara uygun düşmektedir. Umulur ki, Yunus Emre çok genç yaşındayken bu iki Türk büyüğü ile görüşmüş olsun. Zira, şairimiz Hacı Bektaş'ın ölümünde 21 ve Mevlânâ'nın vefatında 23 yaşında olması gerekir. Ölümüne gelince, RISALAT-I NUSHİYE adlı kitabında bizzat kendisi 706 - 707 senelerinden bahsettiğine göre, bu tarihten sonra ölmüş olduğu muhakkaktır. En kestirme bir hesapla BİZİM YUNUS'un Onüçüncü Yüzyılın ortalarından Ondördüncü Yüzyılın ilk çeyrek yüzyılına kadar yaşadığı kesinlikle söylenebilir.

YUNUS'UN ÜMMİLİĞİ MESELESİ

Halk rivayetlerine göre Yunus Emre Ümmîdir. Bu rivayet biraz da büyük şairimizi kutsallaştırmak için uydurulmuş bir söylentidir. Zira, Yunus'un nefesleri, deyişleri ümmî bir kişinin söyliyebileceği sözlerden değildir. Kaldı ki, kendisi bir deyişinde :

Boynumda İCAZETİM,
Riya ile taatım.

demek suretiyle, diplomalı bir okumuş olduğunu açıkça söyler. Buradaki "İCAZET" deyimini doğrudan doğruya "diploma" anlamına almak gerekir. Çünkü, Tekkelerde pîr'den veya mürşit'ten alınan izne NASİP veya DESTUR denilirdi. İCAZET deyimi ise, eski medreseleri bitirenlere verilen Diploma anlamınadır. Nitekim, başka bir nefesinde :

Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü.

der. Gerçi, şair olmak, âşık olmak için mutlaka icazet sahibi olmağa lûzum yoktur. Nice İCAZET'liler vardır ki, dili ve gönlü taş gibidir. Tanrı o gibilerin şiirden ve aşktan yana dillerini, gönüllerini mühürlemiştir. Yunusta ise, ummanlar misali gepgeniş, çalkantılı bir gönül vardır. Bütün alçak gönüllülüğüne rağmen, bu mazhariyetini kendisi de açıklar :

Hak bir gönül verdi bana,
"Ha" demeden hayran olur.

Hak insana böyle bir gönül verince, o kişinin okumuş veya ümmî oluşu hiç bir mana ifade etmez. Halk, Yunusu kendisinden daha üstün, Tanrıya daha yakın gördüğü için şöyle bir efsane uydurmuş :

Güya, Yunus Emre çocukluğunda mektebe verilmiş. Fakat "Elifbâ" yı bir türlü sökememiş. Sonradan Taptuk Emre'nin izniyle şiir söylemeğe başlamış. Bütün bunlar, Yunus'u kutsallaştırmak için uydurulmuş MİT'lerdir. Didaktik bir eser olmasına rağmen Yunus'un bilgisi RİSALAT-I NUSHİYE adlı kitabından da bellidir. Altı ayrı destanı toplayan bu kitapta iyi ahlâk övülmüş, kötü huylar yerilmiştir.

EFSANELER İÇİNDE YUNUS

İçli âşıkımız, büyük şairimiz hakkındaki bilgilerimizin tümüne yakını halk arasında dolaşan söylentilere dayanır. Rivayetlere göre, Yunus'un yaşadığı bölgede - ki bu bölge Sakarya ve Porsuk çaylarının kavuşak noktasıdır - büyük bir kıtlık olmuş. Bu esnada Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî Suluca Karahöyükte oturmaktadır. Kuraklık ve kıtlıktan ancak Kırşehir bölgesi kurtulabilmiştir. Eskişehir civarında aç kalanlar, çuvalını merkebini aldığı gibi Suluca Karahöyük'e akın eder. Hacı Bektaş gelenlerin hiç birini eli boş çevirmez. Herkese bir miktar zahire yardımında bulunur. Hacı Bektaş eşiğine yüz sürenler arasında Yunusumuz da vardır. Hazrete eli boş varmamak için yolda "alıç" tabir edilen dağ armutlarından toplar. Ne var ki, topladığı "alıç" lar, gene Hacı Bektaş'ın mülkünden toplanmıştır. Genç Yunus, Hacı Bektaş'ın huzuruna varınca, hediyelerini sunar. Hacı Bektaş, getirilen hediyelerin kendi malı olduğunu anlar fakat bunu açıklamaz. Yunus, şekliyle, şemaliyle Hacı Bektaş'ın dikkatini çeker, aralarında şöyle bir konuşma başlar :

"— Hediyen Eskişehir malı mıdır?"

"— Değil Sultanım ! Kendi bağınızın üzümüdür."

"— Zahire almağa gelmişsin, sana akıl mı vereyim, yoksa tahıl (buğday) mı?"

"— Benim yeterince aklım var sultanım, bana tahıl verin".

Bu görüşmeden sonra, Hacı Bektaş emreder, Yunus'un çuvallarını "tahıl" ile doldururlar. Köyüne dönerken Yunus'un içine bir pişmanlık çöker. **"Keşke tahıl yerine akıl isteseydim"** diye düşünür. Gittikçe artan bu kaygısı nihayet karar haline gelir, geri döner, Hacı Bektaşın huzuruna çıkar :

"— Ben pişiman oldum, der. Şu verdiğin tahılları al da bana akıl himmet et."

Bunun üzerine Hacı Bektaş :

"— O bir demdi, geldi geçti," karşılığını verir. "Ben istediğin aklın anahtarını Taptuk Emreye verdim, git onu bul ve istediğini Taptuk'tan al."

Ve Yunus-u biçare, geldiği yere dönerek Taptuk Emreye mürit olur. Yunus'un fikir ve ruh gelişimi, Taptuk'a mürit olmasıyla başlar. Bu gerçeği şairimiz, deyişlerinde çok tekrarlar. Bunlardan ikisini bir örnek olsun diye verelim :

Taptuk'un tapusunda,
Kul olduk kapusunda
Miskin Yunus çiğ idik,
Piştik elhamdülillâh!...

Bir başka nefesinde de şeyhinden şöyle bahseder :

Yunus Hak'la bilişeli,
Can-ü gönül verişeli
Şol Taptuk'a erişeli
Gözlerimi açar oldum.

TAPTUK'UN DERGÂHINDA

Halk arasındaki yaygın söylentilere bakılacak olursa, Yunus'un dergâhtaki ilk vazifesi, odunculuk imiş. Genç derviş, sabahın er saatlarında ormana gider, odunların düzünden seçerek hazırladığı yüküyle tekkeye dönermiş. Taptuk Emre'nin âma olduğu malûmdur. Göznurunu bir çiçek hastalığında kaybetmiş olduğu söylenir. Taptuk Emre, Yunus'un getirdiği odunları eliyle yoklar, hepsinin dümdüz olduğunu anlayınca Yunus'a sorarmış :

"— Derviş, ormanda hiç iğri odun kalmadı mı?"

Yunus, bu soruya şu karşılığı verirmiş :

"— Var şeyhim, olmaz olur mu?.. Ama, ben sağken bu dergâhtan içeri "iğri" sokmam."

Yunus'un bu hulûs ve saffeti Taptuk Emre'nin pek hoşuna gider, genç dervişi öteki müritlerinden daha çok severmiş.

DERGÂHTAN KAÇIŞI VE DÖNÜŞÜ

Yunus'un Taptuk Emre dergâhını bırakıp kaçmasından sonra nedamet içinde geri dönmesinde bütün rivayetler ittifak halindedir. Ancak, şairimizin tekkeden kaçışını iki ayrı sebebe bağlarlar :

1 — Yunus, uzun yıllar Taptuk'a hizmet ettiği halde, kendisine DESTUR verilmemesi,

2 — Yunus Emre ile Taptuk'un kızı arasında yasak bir aşkın varlığı hakkında dedikodular yapılması.

Biz, burada birinci ihtimali varit görmüyoruz. Yunus gibi bahtına razı, şeyhine bağlı, hizmetten kaçınmaz bir kişinin, uzun süre de olsa, DESTUR alamadığı için dergâhı bırakıp kaçması düşünülemez. İkinci söylentiyi gerçeğe daha yakın buluyoruz. Zira, Taptuk Emre'nin Yunus'a karşı aşırı bir muhabbet ve alâka göstermesi, dergâhtaki öteki dervişleri küstürmüş, bazı kötü ve ard düşünceli dervişleri böyle bir dedikoduya sürüklemiş olabilir. Yunus gibi hassas, ince, temiz duygulu bir şairi bu dedikodunun ne derece üzeceği kolayca tahmin edilir.

Konuya girerken de bahsettiğimiz gibi, gerek birinci sebep olsun, gerek ikinci sebep olsun, gerekse, bu iki sebebin dışında başka bir sebep olsun Yunus'un bir aralık tekkeden kaçtığı, sonra nâdim olarak geri döndüğü muhakkaktır. Bu hususta şu söylenti vardır :

Yunus, tekkeyi bıraktıktan sonra, gelişigüzel yola düşer. Yolda iki gezgin dervişle tanışır, onlara sorar :

"— Nereye gidiyorsunuz?"

"— Biz mi?.. Belli bir yere değil. Gün nerede akşam olursa oraya kadar gidiyoruz. Ya sen?.."

"— Benim de belli bir hedefim yok, kabul ederseniz sizinle beraber geleyim."

Gezgin dervişler razı olur, üç kişilik kafile yola devam eder. Akşam olduğu vakit gezginlerimiz köyden, kentten uzak bir dağ başında bulunurlar. Karınları acıkmış, yemek tedarik edecek yerleri yok. Dervişlerden biri dua eder, Yunusla öteki derviş "amin" der ve "gaip" ten bir kap yemek gelir. İkinci akşam gezginlerden ikincisi dua eder, bir kap yemek daha sunulur. Üçüncü akşam sıra, bizim Yunustadır. Ne var ki, Yunus'umuz "gaip" ten yemek istiyecek duayı bilmemektedir. Büyük bir teslimiyetle ellerini kaldırır içinden :

"— Tanrım, der. Bu iki derviş kimin yüzü suyu hürmetine senden yardım istediyse, bana da onun adına lutfeyle!"

Ve gökten üç kap yemek iner. Öteki dervişler hayret içinde kalmıştır. Sorarlar :

"— Tanrı bize birer kap ihsan etti, sana ise üç kabı birden gönderdi, ne türlü dua ettin ki, bu mazhariyete nail oldun?"

"— Valla ben dua etmesini bilmem. Siz, kimin nam ve hesabına istedinizse, ben de onun yüzü suyu hürmetine istedim.."

"— Biz mi?.. Biz, Taptuk Emre müritlerinden YUNUS derler bir derviş var, onun adına niyaz ettik."

Bizim Yunus, Tanrı katındaki değerini öğrenince ertesi sabahı beklemeden düşer yollara, yollara... Gece, demez, gündüz demez yürür ha yürür. Sonunda dergâha ulaşır. Ana - Bacı'yı, yâni Taptuk'un karısını bularak şefaat diler, kendisini Taptuk'a affettirmek için araya girmesini söyler. Sonunda şöyle bir formül bulunur :

Yunus'un eli, ayağı bağlanarak, Taptuk'un geçeceği yola yatırılacak, esasen gözleri görmiyen Taptuk'un ayağı takılınca, soracağı soruya : **"Yunus kulunuz"** cevabı verilecek. Eğer Şeyhi : **"Bizim Yunus mu?"** derse, affettiğine hükmolunacak, yoook, **"hangi Yunus?"** derse, sessizce çekilip gidecek.

Bulunan formül uygulanır, Yunus "ELİ BAĞLU, BAĞRI DAĞLU" şeyhinin geçeceği yola uzanır yatar. Esasen göznurundan mahrum olan şeyhinin ayağına takılınca, Taptuk sorar :

"— Bu ayağıma takılan kimdir?"

Ana - Bacı cevap verir :

"— Yunus Kulunuz."

"— Bizim Yunus mu?"

Ve Yunus kalkarak pîrinin elini öper, Taptuk Emre yarı kızgın, yarı küskün :

"— Mertebeni anlamak için ille de kaçman mı gerekiyordu. Haydi odana çekil ve deyişlerine başla!"

İddia edildiğine göre Yunus nefes ve deyişlerine bu maceradan sonra başlamıştır.

YUNUS'UN DİLİ VE ŞAİRLİĞİ

Yunus, deyiş ve nefeslerinde yediyüz yıl önceki Türkmen dilini kullanır. Bu gün bile ufak - tefek farklarla Anadoluda, Türkmenler arasında konuşulan dil bu dildir. Yunus'un büyük şöhreti biraz da bundan ileri gelir. Çünkü, Osmanlı ve Selçuk Türklerinin aydın dili halka seslenmiyordu. Biz bile, elli yıl önceki uydurma Türkçeyi bugün anlamakta güçlük çekiyoruz. Oysa ki, Yunus'u, tâ Yunus olduğu gündenberi bütün Anadolu Türkleri hem dil, hem duygu bakımından rahatça ve kolayca anlamaktadır. Eski divan şairlerinin özene bezene yazdıkları -sözde- şiirler, bugün divanları içinde küflenirken Yunus'un nefesleri asırların ötesinden, gün geçtikçe daha parlak, daha berrak zamanımıza kadar akıp gelmiştir.

Yunus'un deyişlerindeki "duygu" unsuru ise, dilinden daha temiz, daha içlidir. Aynı zamanda Yunus'un büyük seyahatler yaptığını da anlatan bir şiirini takdim ediyoruz. Divanı içinde bunun gibi yüzlercesi olan bu parça, şairimizin içli duygusunu ne güzel ifade etmektedir :

Acap şu yerde var-mola,
Şöyle garip benceleyin?
Bağrı başlu, gözü yaşlu
Şöyle garip benceleyin.

Gezdim Urum ile Şamı
Yukarı illeri kamu
Çok aradım bulamadım
Şöyle garip benceleyin

Bir garip ölmüş diyeler,
Üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip benceleyin.

Hey, Yunus Emrem biçare!
Bulunmaz derdine çare,
Var imdi gez şardan şâre
Şöyle garip benceleyin.

Yunus gerek dili, gerek düşüncesiyle birçok şairlere örnek olmuş mutlu bir kişidir. Divan edebiyatımızın parlak bir yıldızı olan Fuzuliden (1480 - 1556) çok meşhur olan iki mısra' alarak bunun yüz yıllarca öncesi Yunus tarafından söylenmiş olan şeklini — mukayese edilmek üzre — vereceğiz. Fuzuli, şöhretli Terkib-i Bend'inde şöyle der :

Ne mülk-i mal bana çarh verse memnunem,
Ne mülk-i malden avare kılsa mahzunem.

Yunus ise, yüzlerce yıl önce bu duygusunu şöyle dile getirmiştir :

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile övünürüm,
Bana seni gerek, seni.

Ruhu şad olsun.

TÜRK MADEN SANATI

Yazan : Güngör YAVUZ

Türk maden sanatının kaynağını pek eski devirlerde bulmaktayız. Altay - Ural havalisinde, tarihten önceki zamanların Tunç devrine ait bir çok silâh, balta ve süs eşyası, Türk maden sanatı bakımından olduğu kadar Türk sanatının kaynakları konusunda da en eski ve önemli belgelerdir.

İlk Türkler göçebe yaşadıkları için, madenî sanat eserleri de çoğunlukla silâhlar, bazı âletler, süs eşyaları ve çadırlar üzerindeki madenî levhalardır. Türk hakanlarına ait çadırların, çok değerli madenî parçalarla ve kumaşlarla süslü birer saray gibi olduğundan, tarihler geniş şekilde bahsetmektedir (1).

Büyük gelişme devreleri geçiren Türk maden sanatı, zamanımıza kadar etkilerini devam ettirmiştir. Tümülüslerde bulunmuş tunç, yahut demir devrine ait silâhlar, kayış uçları, baltalar ve diğer bazı madenî eşya şekilleriyle üzerlerindeki süslemelerin, zamanımızda kullanılanlarla benzerlikleri ilgi çekicidir. Yenisey (Yeniçay) de Tunç devrine tarihlendirilen bir kamanın, İzmir zeybeklerinde görülen yatağan şekliyle benzerliği buna örnektir.

İlk devirlerdeki Türk maden eserlerinde, genellikle stilize - zoomorfik (üslûplandırılmış hayvan kompozisyonları ile) bezemeler görülmekte, insan figürleri ile süslemelere pekaz rastlanmaktadır.

Baykal gölü kenarında Urga civarında, Noin Ula'ada açılmış olan 212 höyük içersinde ağaç sandıklara konulmuş tabutlarda, kumaşlarla birlikte hayvan figürleri işlenmiş levhalar, eğer

Türk maden sanatı örneklerinden bir Selçuklu şamdanı.

takımları gibi Asya Hunlarına ait eşya bulunmuştur ki, bunlar M. Ö. 100 ve M. S. 100 yılları arasına tarihlendirilmektedir (2).

Stilize - zoomorfik bezemede hayvanlar teker teker, yahut da çift olarak antitetik (aynı aks üzerinde, simetrik şekildeki) guruplar halinde gösterilmişlerdir.

Bazan değişik davranışlarda süksesiv (birbirini takip eden sıralar halinde) hayvan tasvirleri bir kuşağı süslemektedir. Hayvanlar arasında mücadele, av sahneleri de sık kullanılan konular arasındadır. Ancak bu hayvanlar tabiatta olduğu gibi değil, serbest bir süsleme zevki ile tasvir edilmişlerdir. Bu bakımdan âniden geriye döndürülmüş başlar, "S" biçiminde kıvrılmış vücutlar meydana gelmiştir. En çok görülen hayvanlar, geyik, tuğrul (Akdoğan), çoğunlukla Çin sanatında

(1) Batı Göktürkleri hakanı İstemi Han'a elçi olarak gönderilen Bizanslı Zemarhos, seyahatnamesinde hakanın son derece zengin ve süslü çadırı ile tahtını uzun uzun tasvir etmektedir.

(2) Ernst Diez - Oktay Aslanapa Türk Sanatı, İstanbul 1955. S. 14 v. d.

rastlanılan ejder, keçi, yaban eşeği, ayı, kaplan ve çeşitleri grifon cinsleridir. Ayrıca, Türklerin eski inançları olan totemlerle ilgili olarak bu hayvan tasvirlerinde bir kutsallık düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Bu eşyaların çok sayıda bulunması, Tunç döküm tekniğinin oldukça gelişmiş olmasından ileri gelmektedir. Bazı özellikler, bu maden sanatının ağaç veya kemik yontma tekniğinden çıktığını göstermektedir. Kemik ve ağaç işlerinin bulunması ile kuvvetlenecek olan bu fikir, hayvan üslûbunda, ifadenin belirtilmesinde varılan ustalığı da bir dereceye kadar açıklayabilecektir.

MÜZELERDEKİ ÖRNEKLER

Eski Türklerin gerek ilk devirlerinde, gerekse göçler sonunda yurt edindikleri bölgelerde bulunarak, bugün çoğu dünya müzelerine dağılmış olan bu eserler, Türklerin maden sanatında ne kadar ileri olduklarını gösterdikleri gibi, Türk sanatına da ışık tutmaktadırlar. Ancak, bu konudaki araştırma ve yayınlar henüz yeterli olmaktan uzaktır.

Orta Asya'daki ilk örneklerini gördüğümüz maden sanatı, buradan bütün sanat bölgelerine geçmiş, özellikle Orta Asya ve Kuzey Asya'da büyük gelişme göstererek Küçük Asya'ya (Anadolu'ya) kadar yayılmıştır.

Bu alanda kullanılan madenleri genel bir ayırımla iki gurupta toplamak gerekmektedir:

1) Adi madenler: Demir, tunç, pirinç.

2) Değerli madenler: Altın ve gümüş.

Bu madenlerin işlenişlerinde ise, Dövme, Dökme, Çekme, Kesme, Kazıma, Çalma, Kakma, Mine süsleme, Savat gibi çok çeşitli teknikler kullanılmıştır (3). Bu değişik teknikler tek tek kullanıldığı gibi, aynı eserde bir kaçı bir arada da uygulanmıştır. Her teknik, özel bir motif gerektirmekte idi; sanatkârlar, bu konuyu çok iyi kavramış oldukları için, maden eserleri bezeme esnasında, motiflerin yerleştirilişinde fazla güçlüğe uğranılmamıştır. Sanatkârlar aslında ustalarından gördüklerini uygulamakta devam etmişler, fakat kendilerinden de birşeyler katmışlardır. Bu bakımdan meydana getirilen eserler birbirinin aynı olmamıştır.

Orta Asya Türk kavimlerinin maden eserlerinde görülen ortak teknik, daha sonra Selçuklular devrinde aynen uygulandığı gibi bazı yeni buluşlar da katılmıştır.

SELÇUKLULARDA MADEN İŞÇİLİĞİ

Selçuk maden işleri, ötedenberi pek büyük bir ün kazanmış ve bütün İslâm dünyasının en iyi nitelikte eserleri olarak kabul edilmiştir.

Orta Asya Türk kavimlerinin maden eserlerinde uygulanan teknik, yer yer bazı yeni buluşlarla hemen hemen aynen kullanılmıştır. Ancak, Selçuklular devrinde maden sanatına getirilen önemli yenilik, bezemede olmuştur. Eski geleneklerin yanı sıra yeni bir kompozisyon gücü ilgiyi çekmektedir. Stilize edilmiş insan ve hayvan figürlü süslemelere, Kûfi yazı örnekleri katılarak zenginleştirilmiştir.

Böylece, Selçuk maden işçiliği sanatı, klâsik bir şube halinde, kendine has kurallarını bulmuş ve desenler alçak relief karakteri kazanmıştır. Bazen döküm tekniği ile plâstik figürler de yapılmıştır. Gümüş karıştırılarak izabe edilmiş bu tunç örnekler arasına, küçük madalyonlar içinde kanatlı sfenksleri ve insan figürlerini katmak gerekir.

Selçuklular devrinde maden sanatının merkezleri Horasan, Herat ve daha sonra da Musul'dur. Onbir ve Onikinci Yüzyıllarda sanat değeri yönünden son derece önemli eserler meydana getirilmiştir. 1163 de Herat'da yapıldığı kabul edilen ve bugün Leningrad Hermitage müzesinde bulunan bir tunç bakraç, bu devrin pek ünlü ve başarılı örneklerinden birisidir. Bakracın geniş kuşaklara bölünmüş yüzeyi, örgülü kûfi harflerin ucu, insan başı ile son bulan ve konuşan nesih denilen bir cins yazı,

(3) Celâl Esat Arseven, L'art Turc, İstanbul 1939, S. 41 - 42
Celâl Esat Arseven, Les Arts Decoratifs Turcs, İstanbul, 1950. S. 118 - 148

süvariler, müzisyen ve dansözlerden mey dana gelmiş frizler halinde savatlanmış gümüş levhalardan ibaret bir dekorla işlenmiştir. Hemen hemen aynı zamanda, Güney - doğu Anadolu'da ve Kuzey Mezopotamya'da, maden levhaları çekiçle dövme tekniği ile yapılmış tunç tan tas ve şamdanlar çok görülür. Bunla ra dekor olarak sıra halinde arslan ve güvercin gibi vurularak kabartılmış plâstik hayvan figürleri ve diğer şekiller işlenmiştir (4).

Onüçüncü yüzyılda ise bu parlak maden sanatının merkezi Musul olmuştur. Burada meydana getirilen eserler, gerek teknik, gerekse bezeme bakımından önemli özellikler gösterirler. Çok incelmiş savatlama tekniği ile son derece gelişmiş bir maden işçiliği ilgiyi çekmektedir. Bezemede de, Meandr motifi ile örme pek fazla kullanılmıştır. Ayrıca insan figürleri yapılan süslemelerde, en çok günlük hayat ile ilgili sahneler görülmektedir.

Musul'da hazırlanan maden işlerinde görülen Tevrat sahnelerinden, bunların çoğunun Hıristiyan şövalyeler için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Musul'un maden işleri bütün dünyada haklı bir ün kazanmış, buradan kom şu ülkelere (Bağdat, Şam, Halep, Kahire) ve Anadolu'ya giden ustalar, bu önemli sanatı aynı şekilde devam ettirmişlerdir.

OSMANLILARDA MADEN İŞÇİLİĞİ

Selçuklular devrinde pek parlak örnekler veren Türk maden sanatı, Osmanlılar devrinde de devam etmiştir. Dinî yapılarda, konak ve medrese'lerde, günlük hayatta kullanılmak üzere, çeşitli madenlerden buhurdanlar, güleptanlar, çok kollu şamdanlar, fenerler, kandillikler, mangallar v. s. gibi pek çok eser meydana getirilmiştir. Anadolu'daki Sivas, Konya, Erzurum, Van, Diyarbakır, Tokat gibi merkezlerden sonra, maden işçiliği Bursa ve Edirne'de gelişmiş, en önemli merkez ise İstanbul olmuştur. İstanbul, Onaltıncı ve Onyedinci yüzyıllarda geliştirdiği bu sahadaki ününü, Onsekizinci ve Ondokuzuncu yüzyıllardaki gümüş işçilikleriyle devam ettirmiştir.

Türk maden sanatı örneklerinden Eyüb camiine ait Barok bir şamdan.

Türk maden sanatına ait en eski ve pek önemli örneklerin bâzıları devamlı akımlar, savaşlar sırasında kaybolmuş, yahut eritilerek âlet yapımında ve para basımında kullanılmıştır. Elimizde bulunanların bir kısmı yabancı müzelere dağılmıştır. Bunların çoğu, yakın tarihlere aittir. Yurdumuzda da Ankara Etnoğrafya Müzesinde, özellikle, İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Askerî Müzede çok değerli madenî eserler vardır. Ayrıca, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bugüne kadar üzerinde esaslı incelemeler yapılmamış 200 parçaya yakın bir koleksiyon, Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesin'de de, çeşitli devir ve üslûplarda sayıları bir kaç yüzü aşan, tanıtılması faydalı olacak irili - ufaklı şamdanlar bulunmaktadır. Bütün bu eserler, Türk maden sanatının önemini belirten belgelerdir.

---

(4) Ernst Diez - Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1955, s. 287

Birinci Dünya Savaşında

MARMARA DENİZİNDE DÜŞMAN DENİZALTILARI

Yazan : A. Cemaleddin SARACOĞLU

Bundan yarım yüz yıl önce dünyamızı altüst eden 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşını, Türkiyemizin de katıldığı bu savaşta o zamanların iki dev varlığı sayılan Büyük Britanya ve Fransa devletlerinin Çanakkale Boğazını zorlayıp İstanbul'u ele geçirmek amacı ile ve var kuvvetleriyle yüklendikleri Boğaz kıyılarının sahne olduğu kanlı boğuşmaları yaşamış kuşak çocukları, ya ak sakallı birer pîr-i fani, yahut da çoktan bir avuç toprak oldular. Yeni kuşak evlâtlarımız ise, her milletin askerî tarihine altın satırlarla geçmiş bu kahramanlık, fedakârlık, yurtseverlik destanlarını ancak ve ancak yıldönümlerinde radyonun yarım yamalak gevelediği birkaç dakikalık yayımlardan üstünkörü dinleyip bilmem tam bir fikir edinebiliyorlar mı?

Halbuki İtalyan ve Balkan Savaşlarından yorgun, bitkin bir durumda çıkmış olan Mehmetçik, o azametli, o satvetli, o gururlu İngiliz ve Fransızlara :

"— Ben ayakta durdukça Boğazları geçemezsiniz!.." demiş; o bol cephaneli, bol araçlı, daha bol iddialı üstün düşman kuvvetlerine iman dolu çıplak göğsünü gerip, sözünü tutmuş, onları Boğazdan geçirtmemiş ve bu emsalsiz başarıya da bütün dünya şaşıp kalmıştı. Nasılki, aynı iman dolu göğüsler, bir kaç yıl sonra Anayurdu istilâya kalkışan Yunan sürülerine karşı da gerilecek, ve bu şımarık Helleos veledlerini de tıpkı bir çöp tenekesi boşaltır gibi, Ege kıyılarında denize dökecekti.

Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Boğazını zorlayan İngiliz denizaltılarından birinin içten görünüşü.

KRİTİK GÜNLER

İşte Çanakkale savaşının o kanlı ve korkunç boğuşmalı günlerinde İngilizlerle Fransızlar, Türk savunması karşısında Boğazlardan geçemiyeceklerini, evvelâ denizden donanmaları ile, sonra yarımadaya çıkardıkları kara birliklerinin devamlı hücum ve saldırılarile Mehmetçiğin kahramanca karşı koyuşunu bir türlü yenemiyeceklerini anlamışlar; ordularımızın Marmara yolu ile ikmal yapmalarını önlemek amacı ile Marmara kıyılarına denizaltı gemileri sokmuşlar, İstanbul'dan savaş bölgesine yapılan asker ve cephane sevkiyatını durdurmak çabasına dört elle sarılmışlardı.

Boğaz önündeki İngiliz - Fransız deniz kuvvetlerinin başkomutanı İngiliz

amirali Carden'in emri altındaki düzünelerle zırhlılardan, kruvazörlerden, destroyer ve torpidobotlardan başka altı tane de denizaltı gemisi vardı: (B 9), (B 10), (B 11) ve (Mariotte), (Yoult), (Safir). Bunlardan ilk üçü İngiliz ve diğer üçü de Fransız botları idi.

Bunlardan (B 11) botu, yüzbaşı N. D. Halbrok komutasında 1914 yılı aralık ayının onüçüncü günü birinci olarak Marmaraya girmeyi denedi. Bu tarihte Erenköy açıklarında mayın maniası yapılmamış olduğundan, İngiliz denizaltısı Dardanos istikametlerinde başlıyan beş sıra mayın hattının altından geçti. Hava, bir denizaltı hücumuna elverişli ve sakindi.

(B 11), 1905 yılında yapılmış, 315 tonluk, iki torpito kovanı taşıyan eski bir denizaltı gemisi idi. Su altında devamlı bir şekilde dört saat yol aldıktan sonra Boğazın kıyısında yüzen istihkâm olarak demir üstünde yatan eski Mesudiye zırhlısını gördü ve 800 yarda mesafeden torpidosunu ateşledi. "Mesudiye", dediğim gibi, demir üstünde yatıyordu. Denizaltı gemisi de hücumunu baş taraftaki torpido kovanından yaptığı için torpidosunu kolaylıkla hedefine isabet ettirdi. Hernekadar Türk zırhlısı şiddetli bir ateş açtı ise de, isabeti alınca battı ve bir hayli deniz subayımızla erimiz şehit oldular (1).

Bu başarıdan sonra (B 11) hemen geri döndü ve avdet seyrine başladı. Kendi ateşi yüzünden bozulmuş olan pusulasına rağmen hesapla yol alan (B 11), üstüne ulaşmaya muvaffak oldu. Kumandan Halbrok da İngilizlerin en büyük liyakat nişanı olan "Viktoria Kross" savaş madalyası ile sevindirildi. O tarihte denizaltı gemileri henüz bugünkü durumlarına ulaşamamışlardı. Bu yüzden de İngiliz amirali Karden, bunların Çanakkale Boğazından girip Marmara'da bir iş becerebileceklerine pek inanmıyordu. Fakat (B 11) in bu başarısı kendisine büyük ümidler vermiş, botların Marmara Denizine kadar girmeyi başardıkları takdirde İstanbul'dan Çanakkaleye Marmara yolu ile yapılan ikmal işlerini durdurarak İngiliz - Fransız saldırılarına başarı ile karşı koyan Türk ordusunun cephanesiz, yiyeceksiz bırakılabileceğini, bu suretle de İstanbul kapılarının kendilerine açılabileceğini ummaya başlamıştı.

Şu kadar varki, (B 11) Boğazları geçememiş, sadece Boğazda demir üstünde yatan eski bir Türk gemisini torpilliyebilmişti. Çanakkale Boğazını bütün uzunluğu ile aşıp Marmaraya girmek, burada başarı ile iş görebilmek büsbütün ayrı ve çok daha çetin bir mesele idi.

(E 15) İN BOĞAZI GEÇME TEŞEBBÜSÜ VE ÂKIBETİ

Yüzbaşı Halbrok'un başarılı akını öteki denizaltı gemileri kumandanlarını da gayrete getirdi. Amiral Karden'e başvurup, kendilerine de Boğaza girmek müsaadesinin verilmesi için durup dinlenmeden dilekçe vermelerine yol açmıştı. Mademki (B 11) mayın tarlaları engellerini aşıp Boğaza girmeyi başarmıştı, komutaları altındaki daha yeni botlarla pekâla Boğazı geçip Marmaraya ulaşabilirlerdi. Fransızlar da bu isteklere katıldılar; onlar da İngiliz denizaltıcılarının bu şan ve şeref avcılığı isteklerinden geri kalmayı millî haysiyetlerine aykırı saymaya başladılar. Onlar da Marmara'da Türk taşıtları avcılığında rol almak arzusunda idiler.

Bütün bu gösterilere rağmen İngiliz amirali Karden tereddütler için bocalıyordu. Çünkü (B 11) in başarısı nihayet bir şans eseri, müstesna bir talih cilvesi olabilirdi. Bu tereddüt aylarca sürdü. Nihayet 1915 yılı martının onyedisinde **"Büyük 18 Mart taarruzundan bir gün evvel"** kıdemli yüzbaşı T. Brodiç komutasındaki (E 15) İngiliz denizaltısının Marmaraya girmek teşebbüsünde bulunmasına karar verebildi ve (E 15)

---

(1) Mesudiye zırhlımızın torpidolanmasını ve batan geminin içinde mahbus kalan birkaç makina subayımızın heyecanlı kurtarılışlarını ocak 1968 tarihli ve 48 sayılı dergimizde tüyler ürpertici tafsilâtı ile anlatmıştım. - A. C. Saraçoğlu.

Boğazın giriş noktasından daldı. Botta İngilterenin savaştan evvel Çanakkalede konsolos olan ihtiyat yüzbaşı Palmer de vardı ve kılavuzluk yapıyordu. Şu kadar var ki, Brodiç'in evdeki pazarı çarşıya uymadı ve (E 15) bir kaç defa dibe oturduktan sonra suların ve akıntıların etkisi ile denizin yüzüne çıktı ve bu yüzden de Türk topçusunun şiddetli ateşi altında kulesi paramparça oldu, kumandanı ile personelinden altı nefer vuruldu, bot da "Dardanos" bataryalarının kıyısında karaya oturdu ve sağ kalanlar esir edildiler.

(E 15) in Türk ve Alman denizcileri tarafından yüzdürülmesine çalışıldı ise de, İngilizler küçük küçük torpidobotla tekneyi torpilliyerek kullanılmaz hale getirdiler. Bu başarısızlığın tepkisi İngiliz deniz kuvvetlerinde pek derin oldu ve amiral Karden denizaltı gemilerinin Marmaraya sızmak gibi tehlikeli işlere kalkışmalarını yasak etti. (B 11) in (Mesudiyeyi) batırması, İngiltere Bahriye Bakanlığında büyük ümidler uyandırmış ve Çanakkale sularına yeni denizaltı gemileri gönderilmesine sebep olmuştu. Öyle ki, Nisan 1915 ayı içinde Boğaz sularında donanmalar komutanı amiral Karden'in emrinde 8 İngiliz, 4 Fransız denizaltı gemisi toplanmış bulunuyordu ve esir olmasına ramak kalan (E 15) denizaltısı da Türk sularına gönderilmiş olan yeni İngiliz botlarından biri idi. Fazla olarak gerek (B 11), gerek (E 15) sadece Boğaza girmeyi başarmışlar, lâkin Boğazı geçip Marmara Denizine ulaşmıya muvaffak olamamışlardı. Halbuki asıl amaç Marmaraya girip Türk askerî ulaşımını engelliyerek Çanakkalede canını dişine takmış Mehmetçiği cephanesiz, yiyeceksiz, ikmalsiz bırakmaktı. Buna ise henüz muvaffak olunamamıştı. İşte 1915 yılı Nisan ayının 25 inci günü, yani düşmanın yarımadaya askerî birlikler çıkarmıya başladıkları gün, İngiliz amiralı denizaltı gemilerine koyduğu yasağı kaldırarak Türk askerî nakliyatını baltalamak için mutlaka birşeyler yapılması gerektiği hususunda kara birlikleri kumandanlığı şiddetle ısrar etmişti. Yine o gün, İngiliz deniz binbaşısı Stoker, komutasındaki (AE 2) markalı, yepyeni denizaltı gemisi ile Marmaraya girip, Türk nakliyatını baltalamak için izin isteyince, amiral bu seferki teşebbüsün bir yüzbaşı tarafından değil de, tanınmış, tecrübeli bir binbaşı tarafından yapılmış olmasını hayra yorup, kendisine izin verilmesini muvafık gördü. Çünkü bu sefer hem gemi yepyeni, hem de komutanı daha kararlı görünüyordu. Binbaşının istediği izin verildi.

(AE 2) NİHAYET MARMARAYA GİRİYOR

(AE 2) de kara taarruzu ile beraber harekete geçti ve sabahın alaca karanlığı ile sahile sokuldu ise de, topçularımız tarafından görülerek şiddetli bir top ateşi altına alındı, ama çabucak dalarak kurtuldu ve derine inerek mayınların altından geçmeye çalışmaya başladı. Binbaşı Stoker gerçekten tecrübeli, enerjik bir gemici olmalı ki, azminde sebat ediyor, personeline güveniyor, ne yapıp yaparak, behemahal Marmaraya ulaşmaya azimli görünüyordu.

(AE 2) mayın manialarını geçerken birkaç defa manianın ağırlık halatlarının bordasında süründüğü işitildi ve derhal denizin dibine oturarak bir müddet hareketsiz kaldı. Sonra tekrar yol almaya başladı ve böylece dibe otura kalka Çanakkale dolaylarına ulaştı ve periskopunu yükselterek etrafı göz lerken, çok uzakta gördüğü (Zuhaf) gambotumuza bir torpito savurdu ise de, isabet ettiremedi. "Görüldüm, takip ediliyorum" korkusu ile tekrar derin sulara indi ve birkaç defa dibi bulup karaya oturdu ise de çabuk kendini kurtarabildi.

Saat 8,30 da çok yorulmuş ve heyecanlanmış olan Stoker, mürettebatını da dinlendirmek amacile dibe indi ve gece saat 21 e kadar istirahat etti. Bu 12,5 saatlik istirahatten sonra tekrar su yüzüne çıkan ve elektrik bataryalarını dolduran (AE 2), tekrar dalıp Marmara istikametinde yol verdi.

(AE 2) hareketinden yedi saat sonra, sabahın saat dördünde (Turgut Reis) zırhlısına hücum edip, bir torpido

atmak istedi ise de zırhlıdan görüldüğünden, şiddetli bir ateşe maruz kalıp hemen derin sulara dalarak uzaklaştı, beş saat sonra da, saat 9 da Marmaraya girdi.

Marmaraya ilk defa girmiye muvaffak olan (AE 2) 27 Nisanda (Barbaros Hayreddin) zırhlısına da hücuma kalkıştı ise de, yine muvaffak olamadı. Aynı günde (Turgut Reis) zırhlısına iki defa hücum etti ise de, yine bir başarı elde edemedi.

Ne var ki, İngiliz binbaşısı Stoker denizaltı gemilerile Marmaraya ulaşmayı başaran ilk denizaltı gemisi komutanı olmak şerefini kazanmış oldu. Nitekim bu şerefi paylaşmak arzusuna kapılan başka denizaltı gemisi komutanları da aynı yolu izliyecekler, İstanbul ile Çanakkale arasında mekik dokuyup bu önemli geçidi savunmaya çalışan yiğit Mehmetçiklere erzak, cephane, araç taşımaya çalışan zaten sayıları az Türk taşıt vapurlarını, yelkenli gemilerini batıracaklar, zor durumu büsbütün engellemeye çalışacaklardı.

DONANMAMIZ MARMARADA DÜŞMAN AVINA ÇIKIYOR

O zamana kadar Marmara'da serbestçe yapılan nakliyat bir düşman denizaltı gemisinin Marmaraya girmeyi başarması, hatta iki zırhlımıza hücuma kalkışmış bulunması, Boğaz Komutanlığını pek haklı olarak büyük bir endişeye düşürdü ve Boğazlar Komutanlığı heyeti arasında bulunan Alman amiralı Uzedom Von Şellendorf Paşayı Donanma Komutanı amiral Şuson'un yeter miktarda torpidobot göndermesini rica etmeğe zorladı.

Donanma Komutanlığı da bu istek üzerine (Peyk-i Şevket) küçük torpido kruvazörü ile (Gayret-i Vataniyye) destroyerini ve İtalyan yapısı (Alpagot) sınıfı beş torpidobot ile, donanmamızda (Bebek) lâkabı ile anılan 94 tonluk (Sultanhisar) sınıfından dört botu Boğaz Komutanlığı emrine gönderdi.

(AE 2) iki gün sonra, 29 Nisanda, bir torpidobotun himayesinde Çanakkaleye giden üç vapura hücum edince, bundan sonra bu kuvvet (Peyk-i Şevket) ten başka sekiz büyük ve dokuz küçük torpidobota yükseltildi. Yani Türk donanmasında ne kadar torpidobot, destroyer varsa, bu işe memur edildi.

Zaten o devirde donanmamızda Alman yapısı (Yadigâr-ı Millet), (Muavenet-i Milliyye), (Numune-i Hamiyyet) ve (Gayret-i Vataniyye) adlı dört büyük ve modern destroyerle, Fransız yapısı daha küçük (Samsun), (Taşoz), (Yarhisar) ve (Basra) adlı dört destroyer, yani topu topu sekiz destroyer vardı ki, bunlar donanmanın emrinde savaş filosuna dahil gemilerdi. Bunların hepsi de Marmarada düşman denizaltı gemisi avına memur edildiklerinden, donanma destroyer himayesinden tamamile yoksun bir duruma düşmüş bulunuyordu.

(Alpagot) ve (Sultanhisar) sınıfı torpidobotlara gelince: İtalyan ve Fransız deniz tezgâhlarının oldukça modası geçmiş, Trablus ve Balkan savaşları süresince devamlı vazife gördüklerinden bir hayli ihtiyarlamış küçük teknelerdi. Hatta (Sultanhisar) sınıfı botlar sadece (94) tonluk minnacık gemilerdi. Gerek mini mini topları, gerek küçük çaplı torpido kovanları bakımından o devrin büyük hacimdeki ve taşıdıkları top bakımından daha büyük çaptaki silâhlarla bezenmiş modern denizaltı gemilerine karşı koyabilecek bir durumda bulunmuyorlardı ki, Marmaraya ilk giren (AE 2) de işte bu modern, kuvvetli denizaltı gemilerinden biri idi.

KÜÇÜK SULTANHİSAR'IN DEV (AE 2) Yİ BATIRMASI!.

Siz talihin cilvesine bakın ki, (Sultanhisar) bu kiyafetsiz silâhları, küçümencik varlığı ile kendisinden yedibuçuk defa üstün kuvvetteki (AE 2) ile karşılaşacak ve ümidsiz bir boğuşmadan sonra, düşman denizaltı gemisini batırmaya, İngiliz botunun bütün subaylarını ve erlerini esir almaya muvaffak olacak ve parlak şeref sayfalarile dolu Türk Deniz Tarihine yeni bir yi-

ğitlik destanı, hem de altın harflerle yazılmaya lâyık bir fedakârlık ve kahramanlık destanı hediye edecektir.

Ne çareki bütün gayretlerine, bol cephane ve araçlarına, daha bol maddi imkânlarına rağmen bir türlü Boğazı geçip İstanbul yolunu tutamıyan iki devletin, Büyük Britanya İmparatorluğu ile Fransa cumhuriyetinin o gururlu kara birliklerini siperlerine mıhlayan mubarek Mehmetçiği cephanesiz, aç, takviye birliklerinden yoksun bırakmak için düşmanın Marmaramıza soktuğu denizaltı gemileri de Türk gemiciliğine pek zararlı olacaklar, zaten deniz araçları kıyafetsizliği yüzünden sıkıntılar içinde bulunan bahriyemizi büsbütün zor bir duruma düşürecekler, bir hayli vapurumuzu, yelkenlilerimizi batıracaklar, hatta (Barbaros Hayreddin), (Peyk-i Şevket), (Peleng-i Derya) gemileri gibi, belki savaş kaabiliyetlerini çoktan kaybetmiş, elde daha iyileri bulunmadığı için bizce kıymetli bazı savaş vahidlerimizin yok edilmelerini sağlıyabileceklerdi.

(Barbaros Hayreddin) zırhlımızın nasıl batırıldığını, küçük (Peyk-i Şevket) torpido kruvazörümüzün nasıl torpidolandığını ve buna rağmen bu geminin nasıl ustalıkla kurtarılıp yeniden hizmete sokulabildiğini gelecek sayıdaki yazımızda tafsilâtı ile anlatacağım.

Yavrularınızın istikbalini düşünmek sizin vazifenizdir.

Yavrunuzun okul hayatı ile birlikte masrafları da artacaktır.

Artan bu masrafları karşılamaktaki zorluğu şimdiden hesaplıyarak tasarruflarınızı size faydalar temin edecek bir bankada toplamalısınız

ZENGİN İKRAMİYELERİ İLE

TÜRKİYE HALK BANKASI

YURDUN HER KÖŞESİNDE EMRİNİZDEDİR.

Tarih — 382

(Basın : 18173 - A. - 20610)

Tarikat erkânına göre bir şeyh cenazesi, Tevhid ve İlâhilerle kabrine götürülürken.

Usûl ve an'anelerile asırlarca devam eden

Tarikatlerde Cenaze Törenleri

Yazan : Cemâleddin Server REVNAKOĞLU

— 4 —

Kabrin üstüne "Mahfil" kurduran ve merhum Şeyh Efendiyi kabre indiren şeyh-i gâsil, bir müddet dışarıya çıkmaz; kendisi de onunla beraber içeride kalırdı. Örtünün altından yukarıdakilere duyuracak şekilde "Fatiha" eder ve sonra yüksek sesle "Fa'lem ennehu lâ ilâhe illâllah" diye Tevhid-i Şerife bed' eyler (başlardı). Kabrin başındakiler ve etrafında bulunanlar, Tevhidi usûle uygun şekilde alıp, tatlı bir gulgûle halinde yürütürlerdi. Kendisi, bu esnada içeride şeyhi çeyizlemekle meşgul olurdu. Merhum Şeyh Efendi gasilden sonra kefenlenirken "emanet" leri verilmemiş ise, bunları içeride gizli olarak tamamlardı. Evvelâ tâc-ı şerifini, sonra hırkasını kefenin üzerine giydirir, beline kemerini vurur, postunu da altına sererdi. İcazetnamesini, üst ucundan ve ortasından niyaz ederek (öperek) **"Efendi; Destûr!"** deyip, sağ eline verirdi. Bu emanetlerin gasilden sonra teslim edilmesi de olabilirdi. Fakat mahremiyeti dolayısile kabrin içinde ve örtü altında yapılması, ötedenberi tercih edilegelmişti. Erkân'ın esası böyle idi. Dergâhların sırlandığı tarihe kadar bu şekilde devam etmişti. Kabrin içinde yapılanlar, kabrin üstündekilere ve hiç kimseye gösterilmemiştir.

Çeyizlenme işi bu şekilde tamamlandıktan sonra Efendi, içeriden "Fatiha" ederdi. Yukarıdakiler Selâvatlar; "Fatiha" lar da okunup bitince şeyh-i gâ-

sil, yine içeride İsm-i Celâl'e başlar; yukarıdakilerin toplu bir halde iştiraki ile bu da bir müddet devam eder; sonra İsm-i Hû çekilirdi. İsm-i Hû, kendi ahenginde devam ederken kabrin içindeki Şeyh Efendi, merhum Şeyh Efendiye - hayatında ve biat'inde olduğu gibi - usul usul telkin yapardı. (Tarikat noktasından icab edenleri sağ kulağına söylerdi.)

MEZARDA GİZLİ TELKİN

Bu telkîn, bildiğimiz telkîn'in aynıdır. Fakat içine Tarikat dersleri katılmıştır. Tarikatden olmıyana söylenilmez, bildirilmez. Bu itibarla gayet de gizli tutulurdu. Ele geçecek bir kitapta yazılmamıştır. "Tarikat Erkânname" si olan "Fütüvvetname" lerde bile tamamile açıklandırılmamıştır. Fahr-i Kâinat'ın bizzat kendisinden İmam-ı Ali' ye gelen ve yine ondan şifahî şekilde Tarikatlere giren, yerleşen telkînin bu kısmı, ancak nisbet ve hizmet ile öğrenilirdi. Onun için Dervişlikten gelmiyenler, bu işin elifini bilmezler. Dervişlik görmeden ortaya çıkanlar, Evrad-ı Şerifeyi de doğru dürüst okuyamazlar. Hatta usûlü ile zikretmesini beceremezler. Çünkü bunlar, yalnız ve yalnız hizmet ile elde edilebiliyordu.

Telkîn yapan Şeyh Efendinin, telkîn yaptığı Şeyh Efendiden mutlaka kıdemli olması başta gelen şartlardandı. Zira "kıdemli" olmak demek, telkîn ve "teslîk" i ondan önce görmüş, ondan önce Hilâfet, İcazet almış, ondan önce İrşad postuna oturup, meydan açmış demektir. Telkîn ve Teslîke hakkile selâhiyet sahibi olmak için bu şekilde kıdem ve tefevvuka lûzum vardı.

Telkîn tamam olunca Şeyh Efendi, kabrin içinden daha yüksek ve hâkim bir sesle "illâllah!" diye yukarıya haykırır. Kabrin başında bir müddettir devam eden Tevhid-i Şerif gulgûlesi hemen durur. Şeyh Efendi Fatiha eder. Herkes yine yüksek sesle Selâvat getirir. Fatiha'lar içten okunmakta iken, Şeyh Efendi, kabirde niyaz haline geçerek merhum Şeyhin yüzünü açar; ayaklarını çözer, bir Fatiha daha eder, artık işi bitmiştir. Bu fatiha ile beraber, yukarıdan hemen örtüyü kaldırırlardı. Şeyh Efendi, "Destûr!" deyip kabirden dışarıya çıkardı. Bu çıkış ve ayrılış, "kemal-i edeb" ile olurdu. Sağlığında iken huzurundan geri geri çıkmaya benzerdi. Çıkarken de cesedin üzerine toprak düşürmemiye dikkat ederdi. Artık Tarikat usûlüne göre yapılması gereken herşey bitmiş ve tamamlanmış olduğundan, kabri mezarcıya teslim eylerdi. Mezarcı bilinen şekilde kabri kapamıya başlardı.

KABİR BAŞINDA ZİKİR HALKASI

Şeyh olsun, Derviş olsun, definden sonra kabrin üstünde ayrıca telkîn verilmemesi, bundan dolayıdır. Hakikati bilmiyenler, bunu Şeriat hükümlerine aykırı sanırlar. Halbuki O, telkînini içeride almıştır. Zaten daha önce, Tarikate girdiği zamanlarda kendisine Şeyhi tarafından yine böyle örtü altında ilk telkîn verilmişti. Hele vefat eden zat, Şeyh, Halife veya "Baba" ise, asla telkîn yapılmazdı. Zira Şeyhin hayat-ı meşihati, kendi terbiyesi altına girenleri daima telkîn ve teslîk ile geçmiştir. Kendisi "Mülekkın" dir. (Telkîn sahibidir, telkîncidir). Telkîn edene, telkîn verilmez. Sonra telkînin hususiyet ve mahremiyeti vardır. Herkesin içinde yapılmazdı. İlk günde, ilk "biat" de olduğu gibi, sonradan kabrin içinde yapılan en son telkînin de, örtü altında olması bundandı. "Halidi" lerden başka bütün Tarikat mensuplarının kabul ve tasdik eylediği usûl, bu idi ve böyle yapılmakta idi.

Kabrin örtülüp kapanması tamamile bittikten sonra, etrafında oturulup Kur'an-ı Kerîm okunur, malûm ve mutad şekilde dua edilirdi. Duayı Şeyh Efendiden bir başkası yapıyorsa, duanın sonunda Fatiha etmez; Fatihayı, hürmeten Şeyh Efendiye bırakırdı. Şeyh Efendi Fatiha eder; yahut duacı efendinin Fatiha etmesine müsaade eylerdi. Fatiha edildikten sonra, cemaat bir ağızdan gür sesle Selâvat getirirken ayağa kalkılır, kabrin başında bir halâka çevrilirdi. Şeyh Efendinin başlaması ile "Kabir Tevhidi" denilen kısa

bir usûl yapılırdı. Evvelâ Tevhid-i Şerif, arkasından İsm-i Celâl, İsm-i Hû okunur, en sonunda "Gülbeng" çekilirdi. Gülbengi çekmek de Şeyh Efendiye aitti. Şeyh Efendi isterse, gülbelgin çekilmesini, orada bulunan Şeyh Efendilerden birisine bırakabilirdi.

Gülbeng çekilirken, eller çaprazlama omuzda bulunurdu. Etrafındakiler bir ağızdan devamlı şekilde "Allah Allah, Allah, Allah" derlerdi.

DEFİN GECESİNDE YETMİŞ BİN TEVHİD

Sırlandığı gece evinde veya Dergâh-ı Şerifte (merhum nasıl istedi ise) bütün ihvan toplanır, beraberce Hatm-i Şerif indirilirdi. Fakat bu Hatm-i Şerif, zamanımızda âdet olduğu şekilde para ile tutulmuş piyasa "Hafız" ları tarafından değil, Dergâhın kendi ihvanı, o Tarikatin müntesipleri ve merhumun yakınları tarafından teberrüken (hasbî olarak) yapılırdı. Çünkü Allah için yapılan ibadetler karşılığında para vermek, para almak, Tekkelerde âdet olmamıştı. Esasta böyle birşey yoktu. İmamlara maaş bağlanması gibi bazı usta zikircilere ve "Zâkir" isimli musikişinaslara para verilmesi ve hatta bunun âdet hükmüne girmesi hep sonradandır. Aşkın ve ihlâsın azalmasından, gayenin değişmesinden dolayı son zamanlarda ortaya çıkarılmıştı. Bununla beraber hiç bir şey beklemeden Dergâhlara koşan âşıklar pek çoktu. Tevhidhane tahtalarını terlerile ıslatarak saatlerce zikrederler; vecdü heyecan içinde istiğrak haline gelirler (kendilerinden geçerlerdi).

Vefat eden Şeyh veya Dervişin kabrine sırlandığı gece, Tekkede helva pişirilir, ihvana lokma çıkar (yemek verilir), hali vakti yerinde ise, kurban tığlanırdı (kesilirdi). O geceki bütün masraflar merhumun bıraktığı "nezir" den (hayatta iken bu iş için ayırdığı paradan) verilirdi.

Akşam yemeğinden ve hatm-i şerif duasından sonra **yetmiş bin Kelime-i Tevhîd'e** oturulurdu.

Yetmiş bin Kelime-i Tevhidin usûl, erkân dahilinde çekilmesi ve kolaylıkla yürütülmesi için zikre oturanların mutlaka Tekkenin kendi ihvanından veya diğer Tarikat mensuplarından olması icap ederdi. Bununla beraber merhumun yakınlarının ve Tarikatten olmıyanların da - sayı doldurmak için - bu zikre girmelerine izin verilebiliyordu.

Zikr-i şerif, Şeyh Efendinin idaresi altında bu şekilde topluca devam ederken, fasıla vermek icap eylediği yerlerde Şeyh Efendi "İllâllah!" diyerek Tevhid-i Şerifi durdurur, Fatiha eder, bir Aşr-ı Şerif veya bir Münacaat okunup dinlendikten sonra tekrar Tevhide başlatırdı.

Fakat burada çok dikkat edilmesi lâzım gelen gayetle ehemmiyetli ince bir nokta vardı :

Yetmiş bin Tevhidin çekilmesi sırasında Şeyh Efendi bir ara yüksek sesle "İllâllah" deyip zikri durdurduğu vakit, herzamanki mutad şekli ile "Muhammed-ür Resul-ullah" demiyecekti. Diyecek olursa, Tevhidin seyri ve devri bozulmuş sayılırdı. Çünkü teselsül kesilmiş (bağlantı kopmuş) olurdu.

Tevhid-i Şerifin o âna kadar çekilen sayısı sayılmayıp, Zikrullah'a yeniden başlamak lâzım geliyordu.

Şeyh Efendi cübbesinin veya feracesinin - altında astarı olmıyan - yan ceplerinden tuttuğu ve içeriden gizlice çektiği tesbih ile (1) yetmiş bin Tevhidi devredip tamamladıktan sonra, yine "İllâllah" diyerek Tevhidi keser ve Fatiha ederdi.

İHVANIN HEDİYESİ

Tevhid-i Şerifin yetmiş bini bulduğunu bildiren son Fatihadan sonra Şeyh Efendi :

"— Yâ eyyühel ihvan" diye orada bulunanlara hitap eder ve şöyle derdi :

"— ... kusurları ile beraber acz içinde okuduğumuz Kur'an-ı mübîni, Tevhid-i Şerifi bugün (veya akşam) âlem-i cemale intikal eden şeyhimiz, azizimiz el-

(1) Zira eldeki tesbih, göz önünde tutulmaz, gözü oyalar.

merhum vel-mağfûr, el-muhtâc ilâ rahmet-i Rabbihil gafûr (2) es-seyyid, eş-şeyh fülan efendi hazretlerinin", yahut **"ihvanımızdan, Derviş kardeşimiz fülan zatin ruh-i pür fütuhuna, ben hediye eyledim; sizler de bana imtisalen hediye eylediniz mi?"** diye sorar ve biraz duraklardı. Bütün herkes bir ağızdan :

"— Hediye ettik!" derlerdi.

Bunun üzerine Tevhid-i Şerifi idare eden Şeyh Efendi, o Tarikat pîrinin, maakam sahibi merhum Şeyh Efendinin ve bütün ihvanın geçmişlerinin ervah-ı şeriflerine - Rızaen lillâh ve Rızayı Resulillâh - Fatiha ederdi. Mutad tarzda hep birden selâvatlanır, Fatiha-i Şerifeler, herzamanki gibi içten okunurdu.

Şeyh Efendi, oturduğu yerden yeri öperek kalkar, sonra merhumun şeyhzadesi (oğlu) veya halifesi orada iseler, onlar da Şeyh Efendi ile beraber kemal-i hürmetle yerlerinden kalkarlardı. Mihrab içinde veya önündeki maakam postuna boyun kesip geri geri çekilerek dışarıya çıkarlardı. Diğer zevat da kıdemleri sırasına göre onları takip ederdi.

Vefat eden zat, Şeyhin ailesinden veya Dergâhın müntesiplerinden biri ise, yetmiş bin Kelime-i Tevhidin çekilmesi, yine aynı tarzda olurdu.

Şeyh Efendinin göçüşünden sonra, - Dergâh, Kıyâmî, Devranî de olsa - en azı kırk gün müddetle kat'iyyen ayağa kalkılmazdı. Gündüz veya gecenin bütün usûlleri, kuuden (oturulduğu yerde) icra edilirdi. Gönüllerdeki tabiî teessür dolayısile zikrin perdesi hafifler; kelime-i Tevhid, diğer esmâdan daha çok çekilir ve her ara yerde tekrar edilen Fatihalar, merhumun ruh-i azizine ithaf olunurdu (gönderilirdi).

(2) **Duayı, ezâ haline getirecek derecede uzattıkça uzatan bazı duacıların bıktırıcı dualarında, dua manzumelerinde, kadın adı geçtiği vakit "el-merhume vel-mağfûre, el-muhtace.." demeleri icabederken, te'nîs edatını, gafûr ism-i celiline verip "el-gafûre" dediklerini hayretle görüyoruz.**

Bunlardan birkaçı, zamanında medrese tahsili yaptıklarını da söylerler.

Yahu medrese tahsiline ne hacet... Allah'ın te'nîs ve teslîsden (kadınlıktan ve üçlemeden) münezzeh olduğunu, hammal müslüman bilir! Sonra Kur'an-ı Kerîm elimizde... Esmâ-i ilâhiye arasında "el-gafûre" diye birşey var mı? Bu ne yüksek cahillik ve gâfilliktir Yarabbi!..

Zarurî Bir Açıklama

"Tekkelerin Çöküntü Sebepleri" ne dair yazdıklarımızı üzüntü ile karşılıyanlara :

Evvelâ bu babda yazdıklarımızın yalnız son kısmını değil, sabredip, lutfedip başından sonuna kadar okumalarını, tam bir dikkatle okumalarını tavsiye ederim. Sonra da şunu söylemek isterim : Dört sayıdır devam eden (1) ve sahifeler dolduran haklı senalar ve değerlendirmeler sırasında tenkid ve tahlil icabı üç - beş kusura da temas edildi diye kızılmaz; onların tashihine, ıslâhına gidilir.

Kusurunu bilmek bir fazilettir. Onu işlememeye çalışmak ise daha büyük meziyetler sırasında sayılır. İnsanlık, Dervişlik ve ilim ahlâkı bu ikincisini emreder.

Yaptıklarımız, yazdıklarımız ancak ilme, tarihe ve hakikate hizmettir. Başka birşey değil. Bu da bize düşen bir vazifedir ki, yine bizden beklenen bir fariza mahiyetindedir.

İnsaf ve i'tidali olanlar, bunu samimiyetle yapabilene karşı teşekkür etmelidirler.

Ce. Ser. Rev.

(1) Bakınız : Tarih Konuşuyor, Sayı 44 - 45 - 46 - 47..

Bir Destan Kahramanı

FAS MÜCAHİDİ ABD-ÜL KERİM

Bundan kırk yıl kadar önce İspanyol ve Fransız Faslarını arasındaki Rif bölgesinde bağımsızlığını ilân eden Abd-ül Kerim adında bir mücahit bu iki büyük Devleti dize getirip yıllarca uğraştırdıktan, ağır kayıplara uğrattıktan sonra çok üstün kuvvetler, silâh ve malzeme karşısında teslim olmak zorunda kalmıştı. Aşağıdaki satırlar, bu destanın hikâyesidir.

Abd-ül Kerim'in Rif savaşı esnasında çekilmiş bir resmi.

Fas'ın Güneyinde dağlık bir bölge vardır. Cebel'in bir devamı olan bu sarp dağlarla dolu bölgeye Rif adı verilir. Burada, rençberlikle geçinen bir halk yığını oturur. Bunların önderi olan Abd-ül Kerim, bağımsızlığa âşık bir yerli şefti. İspanyolların, ya da Fransızların emrinde kukla sultanlarla idare edilmekten hoşlanmıyor, kendisi ve yurtdaşları için hürriyet istiyordu. Daha 1921 de bura halkı ile İspanyollar arasında çarpışmalar olmuş; yiğit cengâverler olan Rifliler İspanyolları ağır kayıplara, acı bozgunlara uğratmışlardı. Bu hal Fransızları kaygılandırıyordu. Riflilerin önderi, Beni - Uryagel kabilesinden genç bir reisti. İspanyollar yenilip kaçınca bunlardan büyük miktarda top, silâh, makineli tüfek, her çeşit cephane, hatta uçaklar bile ele geçirmişti.

1923 te, bu çarpışmalar sonucunda esir edilen bin İspanyol askerî dört milyon otuz yedi bin pezetalık bir fidye karşılığında geri verildi. Böylece, sonradan kendisine **"Fas mücahidi"** unvanı verilecek olan Si Muhammed bin Abd-ül Kerim-el-Kitabî, hem savaş hazinesini doldurmuş, hem de en modern savaş malzemesine sahip olmuş bulundu. Tasarılarını gerçekleştirmek için çareler aramağa başladı. İspanyollar kıyıda bozguna uğrayıp çekilmek zorunda kalınca, Abd-ül Kerim İspanyol Fası'nın hemen hemen tamamını ele geçirmiş bulunmaktaydı.

Niyeti Fransızları Fas'tan kovmak, onların emrindeki sultanı tahttan indirmek ve idareyi kendi eline almaktı. Kazandığı büyük başarı yüzünden adı her yana yayılmış, kendi yurttaşları da ona karşı takdir ve hayranlık duymağa başlamışlardı. Bu yüzden işi epiyce kolaylaşmış bulunmaktaydı. Fransızlara tâbi olup isyandan vazgeçmiş bölgelere yolladığı haberciler aracılığı ile, bu bölgede bile prestijinin sonsuz olduğunu biliyordu. O sırada oradaki Fransız askerlerine Mareşal Lyautey kumanda et-

mekteydi. Fransız Fası'nı tehdit eden tehlikeyi gördüğü için Paris'ten asker, para ve silâh istemişti. Fakat Fransız Parlâmentosu onun bu isteklerine aldırmamış, 1921 - 1924 arasında Fas ordusunun ödeneğini 478 milyondan 244 milyon franka, ordu mevcudunu da 85.000 den 60.000 askere indirmişti.

Abd-ül Kerim'in bunlardan da haberi vardı. Rif bölgesindeki bütün kabileler ondan yana olmuşlardı. Hatta Rif bölgesindeki zengin maden yataklarına göz diktikleri söylenen bazı Avrupalılar bile el altından kendisine yardım ediyorlardı. Onlar da bu kargaşalıktan faydalanıp kendilerine bir pay çıkarmak sevdasındaydılar.

Abd-ül Kerim'in şimdilik tek düşüncesi, giriştiği teşebbüsü başarıya ulaştırmaktı. Avrupalı asker kaçaklarıyla macera düşkünlerinden meydana gelme bir kurmay heyeti teşkil etmişti. Bunlar arasında Fransız Yabancılar Lejyonundan kaçmış Klems adında biri de vardı. Abd-ül Kerim İspanyol esirlerini işçi olarak kullanıyor, maddî ve malî bakımdan bazı Avrupa Devletlerinden yardım da görüyordu.

MÜSTAKİL BİR RİF DEVLETİNİN KURULUŞU

Kendisini yeterince kuvvetli hisseder etmez, Cihad ilân etti. Rif'e ve Fas'ın en çetin savaşçıları arasında yer alan altı yüz bin Berberi'ye hâkim bulunduğundan, kendini onların emiri ilân edip bağımsız olduğunu bildirdi.

Tıpkı Ortaçağ Avrupası'nda başkaldıran bir baronun bağımsız bir hükümet kurması gibi, Abd-ül Kerim de müstakil bir Rif Devleti kurmuş oluyordu.

Böylece hareket serbestliğini kazanan yeni Emîr, Fransızlara karşı savaşa hazırlandı. Rif'in her yanında hummalı bir faaliyet başladı. İspanyol esirleri harıl harıl yollar yapıyorlar, telgraf ve telefon telleri döşüyorlar, telsiz istasyonları kuruyorlardı. Durmadan işliyen kamyonlarla otomobiller de bölgenin sınırlarına boyuna silâh, cephane, top, tank, uçak, zırhlı otomobil taşıyordu.

Bütün bu savaş malzemesi yabancı yük gemileri tarafından kıyıdaki koylara, körfezlere boşaltılıyor, oradan bölgenin içlerine gönderiliyordu. Böylece Abd-ül Kerim'in elindeki savaş araçları daha da artmış bulunmaktaydı. Abd-ül Kerim Avrupa usûllerine göre talim ettirip yetiştirdiği Beni Uryagel kabilesinin otuz bin mensubunu kendi muhafız kıtası haline sokmuştu. Bunlar şeflerine ölesiye bağlıydılar.

RİFLİLERİN FRANSIZ FASI'NA HÜCUMU

Bu muntazam askerlerin yanısıra ve onların idaresi altında da ayrıca müttefik kabilelerin yüz on bin savaşçısı vardı ki, bunlar talim görmemiş olduklarından, kendi bildikleri gibi savaşacaklardı.

12 nisan 1925 günü tanyeri ağarırken Abd-ül Kerim'in kıtaları Rif bölgesinin kayalık yamaçlarından inerek Fransız Fası'na hücuma başladılar.

İlk olarak Fransızlara sadık kabilelere taarruz edip bunları yendiler ve beş gün süren kolay bir savaştan sonra Fas şehrinin elli kilometre kuzeyinde, Beni - Zerval kabilesinin oturmakta olduğu bölgeyi baştan başa ele geçirip yağma ettiler.

Bunun üzerine bu kabileler de korkup Abd-ül Kerim'in saflarına geçtiler, böylelikle Fas Mücahidinin kuvvetlerine yeniden yirmi bin savaşçı katılmış oldu. 18 nisanda Abd-ül Kerim'in kuvvetleri, Fransız karakollarıyla temasa geldiler. Destanlara yaraşan çetin, kanlı bir savaş da böylece başlamış oldu. Bu savaş tam bir yıl sürecekti.

Nisan 1925 te Abd-ül Kerim kuvvetlerinin şiddetli taarruzu karşısında Fransız kıtaları gerilemişlerdi. Fransız karakolları, bazen şiddetli bir mukavemet gösterdikten sonra, birer birer düşüyorlardı. Abd-ül Kerim tam kırk beş gün gittikçe artan bir şiddetle hücumlarına devam etti. Bu sırada Fransız müdafaası çok kritik günler yaşadı. Öyle anlar oldu ki, bir hiç yüzünden Fransız cephesi çökebilir, Fas Mücahidi Fas şehrine giden yolu ve bütün Kuzey Fas'ı ele geçirebilirdi.

FRANSIZLAR ÇOK GÜÇ DURUMDA !

Fakat karakolların mukavemeti sayesinde Fransızlar hemen yardım kıta-

Rif savaşı esnasında yapılmış derme - çatma bir makineli tüfek taşıyan kamyonet.

ları kurup cepheye sürdüler. Beri yandan, müstahkem mevkilerdeki Fransız askerleri de şiddetli bir mukavemete devam ediyorlar, bazen teslim olmaktan veya gerilemektense son askere kadar savaşıyorlar; bazen içinde bulundukları kale ile birlikte havaya uçuyorlardı.

Bu kalelerdeki, karakollardaki Fransız askerleri her yandan kuşatılmış durumda, şiddetli bir ateş altındaydılar. Kendilerine cephane ve yiyecek de gönderilemediği için bazen çok güç durumlara düşüyorlar, fakat vargüçleriyle Fas şehrine giden yolu müdafaaya çalışıyorlardı.

Bu hal Abdül-Kerim'in azmini kırmamaktaydı. Şiddetli Fransız mukavemeti karşısında, Fas'a doğrudan doğruya gidecek yerde, daha dolambaçlı bir yoldan ulaşmağı düşündü.

Mayıs ayının sonunda gayretlerini Batıya çevirerek Uezzan'a hücum etti. Fakat bir zamandan beri Lyautey, Kuzey cephesine tekrar çeki - düzen vermiş, kumandanlığa da General Daugan'ı getirmişti. Bu General de bir sürü karakollarda dağınık bulunan askerleri geri çekip iki sağlam noktada, Taunat ile Tafzant'ta savaşmağı kararlaştırmıştı. Kendisine gönderilen yardımlarla birlikte emrindeki kuvvet otuz beş taburu bulmuştu. Fakat Abd-ül Kerim'in haklı dâvasına inanan birçok kabileler onun safına geçtiklerinden, Fas Mücahit ordusunun mevcudu da durmadan büyüyordu.

SAVAŞ BİR KARDEŞ KAVGASI HALİNİ ALIYOR

4 Haziran 1925 günü bir Rif birliği bütün Fransız ileri kollarını kuşattıktan sonra Uezzan önüne geldi.

O sırada o bölgede bulunan bütün yerli kabileler de Mücahitlerin safına geçtiler. Fransızlar hemen yardım gönderdiler ve bütün haziran ayı boyunca değdiği yeri ateş gibi yakan güneşin altında büyük bir çaba göstererek kuşatılmış olan karakolları kurtardılar. Fakat çok ağır kayıplara da uğradılar. Beri yandan çarpışmalar durmadan devam ediyordu.

İşin tuhafı şu ki Fransızlar bu savaşta Senegalli, Cezayirli, Faslı askerleri de, Anavatandan getirdikleri kuvvetlerle birlikte ileri sürmüşlerdi. Böylelikle zaman zaman bu çetin savaş, bir kardeş kavgası halini alıyor, Müslümanlar, Müslümanlara silâh atıyordu. Fransızlar da yiğitçe dövüşüyorlar, bazen büyük yoksunluklara katlanıyorlardı. Bazen yiyeceksiz, teçhizatsız, çadırsız çarpışmak zorunda kaldıkları oluyordu.

Nihayet temmuzda yeni takviyeler alan Fransızlar, kuşatılmış küçük karakolları ve Uezzan şehrini kurtardılar.

SAVAŞIN EN ÇETİN, EN KANLI SON HÜCUMU

Bu yüzden Abd-ül Kerim bu noktayı geçemedi. Bunu da, giriştiği yarma hareketinin beşinci haftasından itibaren anladı.

Birdenbire cephenin bu kesimini bırakıp üçüncü ve son defa olarak Fransız cephesini çökertmeyi denemek ve Fas şehrini ele geçirmek için Doğuya yöneldi. Bu şehri zaptetmeği muhakkak istiyordu.

Savaşın en çetin, en kanlı son hücumu Taza üzerine yapıldı. İlkin Taza kabileleri içine bir sızma hareketine girişiktikten sonra 10 Temmuz 1925 te Abd-ül Kerim, kuvvetlerinin siklet merkezini Taza koridoru üzerinde hücuma geçirti.

Burada iki tane Fransız kolu ile karşılaştı. İki taraf da canını dişine takmış, öyle dövüşüyordu. Belki yirmi tane önemli savaş cereyan etti. Fransızlar her yandan hücum eden mücahitlere karşı koymak zorundaydılar. Hatlarında açılan gedikleri bazen günde altmış, seksen kilometrelik cebrî yürüyüşler yaparak kapatmağa uğraşıyorlardı.

Rif savaşının Paris'te uyandırdığı heyecan son haddi bulmuştu. Taza'yı müdafaa etmek çok çetin, çok büyük kayıplara malolan bir hal aldığı için buranın boşaltılmasını düşünenler bile vardı. Fakat Lyautey ile maiyetindekiler Taza'yı terketmenin Fas şehrini, dolayısiyle bütün Fas'ı mücahitlere terketmek demek olacağını düşünerek dayandılar, üstelik karşı hücumlara geçtiler. Abd-ül Kerim sayıca, malzemece üstün kuvvetler karşısında yine duraklamak zorunda kaldı.

FRANSIZLAR AĞIR KAYIPLAR VERDİLER

Temmuz ayının sonu gelmişti. Rif taarruzu başlıyalı üç buçuk ay oluyordu. Abd-ül Kerim yer yer ilerlemiş, mahallî başarılar kazanmıştı ama, Fransız cephesini bir haylı hırpalamakla beraber yaramamıştı. Fas şehrinden on kilometre uzakta, Taza ile Uezzan'ın ise kapılarında bulunuyordu.

Fakat onun bu ileri hareketini durdurmak Fransızlara çok pahalıya oturmuştu. Fransızlar on binden fazla ölü, üç binden fazla yaralı vermişlerdi. Bine yakın kayıp vardı.

Paris'teki sinirli hava artıyordu. İlkin parlâmento heyetleri, sonra Başbakan Paul Painleve ve nihayet bizzat Mareşal Petain Fas'a giderek durumu yerinde incelediler.

Lyautey seksen bin asker istemiş, ancak yirmi bin alabilmişti. Fakat Lyautey'in yerine giden Mareşal Petain'le Genel Vali Steeg'e hiç ses çıkarmadan önce yüz bin, daha sonra elli bin asker daha gönderildi. O zaman moda olan bir deyimle Petain "bir sineği ezmek için bir şahmerdan kullanarak" daha da fazla asker elde edecekti. Petain rakibi olan Lyautey'i oradan uzaklaştırdıktan sonra kumandanlıkta da bazı değişiklikler yaptı.

İSPANYOLLAR DA YENİDEN TAARRUZA GEÇİYORLAR

Ağustosta Taza ile Uezzan muhasaradan kurtarıldı. Eylülde Akdenizden Uerga nehrine ve Atlantik'ten Taza'ya kadar bütün cephe boyunca çok kanlı savaşlar oluyordu. Fakat Lyautey, Abd-ül Kerim'in ilerleyişini durdurup Fas'a da çok büyük sayıda takviyeler geldikten sonra durum epiy belirli bir hal almış, Fransızlar artık tehlikeyi savuşturmuşlardı.

Abd-ül Kerim'in iptidaî bir tarzda silâhlanmış 130 - 140 bin askeri vardı. Petain 1926 baharında bu kuvvete karşı üç yüz bin asker, yirmi iki uçak filosu, muazzam miktarda cephane ve mal zeme, elli iki tane tuğ ve tümgeneralle harekete geçti. Bu şartlar altında da zaferin kim tarafından kazanılacağında şüphe kalmamıştı.

10 Eylülde Fransız hücumu, daha doğrusu bu hücumun ilk safhası başladı. Altı gün sonra yani 16 Eylülde Fransızlar eski cephelerini yeniden kurdular ve Rif kıtalarının hücumu karşısında terkettikleri mevzilere tekrar yerleştiler.

Beri yandan Madrid'e giden Fransız Bakanı Malvy'nin teşebbüsleri üzerine İspanyollar tekrar taarruza geçmişler ve dört yıl önce elden çıkardıkları toprakların bir kısmını yeniden işgal etmişlerdi.

ÜSTÜN KUVVETLER KARŞISINDA TESLİM OLUŞ

Derken kasım ayı, onunla birlikte yağmur ve kar da geldi, harekât bir duraklama dönemine girdi. Askerler kışlık karargâhlarını kurdular, ancak yer yer küçük ölçüde çarpışmalar oldu.

Fransızlar 1926 yılının başında Abd-ül Kerim'le uzlaşmağa çalıştılar ama müzakereler bir sonuç vermedi. Bunun üzerine 7 Mayısta umumî ve nihaî taarruz başladı ve bu, Abd-ül Kerim'in yenilip teslim olması ile sonuçlandı. Böylece Rif savaşı da sona ermiş oldu.

Abd-ül Kerim kendi kuvvetlerinden çok üstün kuvvetlerle çarpışmış, iki koldan ilerliyen Fransız ve İspanyol kuvvetlerinin arasında kalmış, dört yıl süre ile İspanyolları âciz hale getirdikten sonra 27 Mayıs 1926 da teslim olmak zorunda kalmıştı. Üç Fransız subayı kendisini alıp on sipahi askerinin muhafazası altında Fransız Albayı Corap ile İspanyol Generali İbos'un karargâhına getirdiler.

Fransız Generali Boichut de Abd-ül Kerim'in aile efradını esir etti ve mücahidin mallarına elkoydu.

Bu zaferden - buna zafer demek ne dereceye kadar caizdir? - sonra İspanya ile Fransa Rif bölgesinde aralarındaki sınırı tesbit ettiler. Abd-ül Kerim'e karşı gönderilen askerlerle cephane ve mal zemenin el'an Fas'ta oluşundan faydalanılarak bu sefer de ondan yana olan, Fransa'nın boyunduruğuna girmek istemiyen kabilelere karşı bir "tenkil" hareketine girişildi.

SÜRGÜNDEN DÖNERKEN PORT SAİD'DE KAÇIŞ

22 Temmuzda Taza bölgesi temizlenmiş, Orta Atlas bölgesindeki Fransa'ya boyun eğmiyen kabileler sindirilmişti.

Bu iş de sona erdikten sonra Fransızlar ülkenin Kuzey - Batı ucundaki Uezzan cephesine el attılar. 15 Mayıstan 9 Haziran 1927 ye kadar cereyan eden bir sıra sür'atli harekât sonucunda Fransız kuvvetleri İspanyol Albayı Capaz'ın komutasındaki kuvvetlerle birleşti.

1927 yılı sona ererken Merakeş'ten Agadir'e kadar uzanan geniş bir bölgedeki isyanlar bastırıldı. Agadir limanı yeniden açıldı. O arada da Fas Sultanı Mulay - Yusuf 17 Kasım 1927 de öldü.

Bu sultan, Mareşal Lyautey'in hiç sözünden çıkmamıştı. Saltanatı on beş yıl sürmüş ve bu müddet epey çetin geçmişti; ki 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşını da bu arada saymak yerinde olur.

Abd-ül Kerim'e gelince, teslim olduktan sonra kendisi Reunion adasına gönderildi ve orada yirmi yıldan fazla bir süre sürgünde yaşadı. O arada Fransa Cumhurbaşkanına mektuplar yazarak Fransa'da, Cezayir'de, ya da Fransız Fası'nda oturmasına izin verilmesini istedi. Kaçmıyacağına da söz verdi. Sonunda Fransa hükümeti kendisinin Fransa'nın Güneyine naklolunmasını kabul etti. Fransa'ya gelirken Abd-ül Kerim Port-Said'de vapurdan kaçtı, Kahire'ye sığındı ve bazı küçük çapta politik faaliyetlerde bulunduktan sonra 1963 de Mısır'da öldü.

Çeviren : S. Tiryakioğlu

1899'da Beyrut'u ziyaret eden Fransız Filosunun Kumandanı Visamiral Fournier, bu sırada Dürzî patrikhanesine de gitmiş, patrikle görüşmeler yapmıştı. Klişemiz bu anı tesbit etmektedir.

Tanzimattan 1. Dünya Harbine kadar başımıza dert olan

DÜRZÎ MESELESİ

Yazan : **NAZMİ SEVGEN**

— 2 —

Sayda valisi Selim Mehmet Paşanın Tanzimatın ilânından sonra Lübnan'da aldığı tedbirler ne halkı, ne de nüfuzlu aileleri tatmin etmemiş, bu defa konsoloslar müdahaleye başlamış, İstanbul'daki sefirlerin isteğiyle Seraskerlik sırkâtibi Mustafa Nuri Paşa memuriyet-i mahsusa ile Beyrut'a gönderilmiş, bu suretle mes'ele milletlerarası mahiyet almıştır. Nuri Paşanın başlıca icraatı, Mir Beşir'i azledip Emâret ve muhtariyete nihayet vererek Lübnan'ın idaresine sonradan Serdar-ı Ekrem olan Mir-i-livâ Ömer Paşayı tayin etmek ve bu tedbire Fransa ile Rusya'nın itiraz edip Şihâbî'lerden Hıristiyan bir emîr tayinini isteyince, Hıristiyan hakimiyetini istemeyen Dürzî'leri de tatmin etmiş olmak için 1842'de Ömer Paşanın vazifesine nihayet verip Cebel-i Lübnan'ı bir Dürzî ve bir Maruni kaymakamlığına taksim edivermek gibi hiç bir tarafı memnun edememiş bir takım tedbirlerden ibarettir. Genişçe selâhiyetlerle teşkil edilen bu iki kaymakamlık Sayda valisinin emrine verilmiştir. Fakat Lübnan'ın birçok yerlerinde muhtelif unsurlar karmakarışık yaşadıkları için, din ve mezhep esasına dayanan kaymakamlıkların hududunu tamamiyle tahdit etmek imkânı olmamış, bu yüzden birçok ihtilâflar daha çıkıp devletin başına mütemadi bir gaile teşkil etmiştir.

Lübnan mes'elesinde gûya müştereken hareket eden beş devlet vardır. Bunlardan en fazla alâkadar ve aynı zamanda birbirlerine takip olan İngiltere ile Fransa'dır. Avusturya, Prusya ve hattâ Rusya ikinci plânda kalmıştır, Fransa, katolikliğin hamisi ge-

çindiği için katolik Marûni'ler Fransızlar'a ve bilmukabele Müslüman sayılan Dürzîler de İngiltere'ye dayanmışlardır.

AVRUPADA KOPAN ASILSIZ YAYGARALAR

Tıpkı Mısır mes'elesi gibi, onun bir neticesi demek olan Lübnan mes'elesi de, işte bu suretle Osmanlı İmparatorluğunun zaafından dolayı dış mes'ele mahiyetini almış ve devletler arasındaki rekabet ve ihtilâflardan dolayı hiç bir tedbir her tarafı memnun edememiştir. Bundan dolayı Sarasker Mustafa Nuri Paşadan sonra 1843 sonlarında Kapdan-ı Deryâ Halil Rifat Paşa gönderilmiş, o da Dürzî ve Marûnî kaymakamlarının tahdidi mes'elesi ile meşgul olmuş ve ahalisi mutelit yerler için yeğâne çare olarak valilikler ihdas etmiştir. Muhtelit yerde vali demek, azınlık unsuruna ait mukataayı ayrı olarak idare edecek adam demektir. Bu suretle her unsurun kendi işlerini kendisi görmek imkânı temin edilmiştir.

Fakat bir taraftan unsurlar mücadelesi, bir taraftan da müdahaleci devletlerin entrikaları yüzünden bu tedbirin de tesiri olmamış, 1843 - 1844 yılları kanlı olaylarla geçmiş, iki Fransız manastırı yağma edilip bir Fransız papazı öldürüldüğü için Fransa, fırsattan yararlanarak müdahalesini büsbütün arttırmış ve bundan ötürü sırkâtibi Mustafa Nuri Paşa gibi Damat Halil Rifat Paşa da buhranı teskin edemeden dönmüştür. Beş devletin mütemadi müdahaleleri bu vaziyette müşterek teb ligat şeklinde tekerrür ettiği için, nihayet Hariciye Nazırı Mehmet Şekip Efendi tamim şeklinde bir nota ile bizzat hareket edeceğini, icap ederse fesatçılara devletin kuvvetini de göstereceğini bildirmiş ve büyük selâhiyetlerle yola çıkarak 14 Eylül 1845'de Beyrut'a gelmiştir.

Arabistan ordusu kumandanı Müşir Nâmık Paşa ile vaziyeti müzakere eden Mehmet Şekip Efendinin ilk tedbiri, unsurların birbirlerini kırmasına ve memlekette şakavetin devamına mani olmak üzere silâh toplatma kararında gösterilir. Bunun için Lübnan'daki asker sayısı 24 tabura çıkarılmış, buna başıbozuk müfrezesi de eklenmiştir.

Bilhassa Fransızların el altından yaptıkları teşviklerden dolayı birçok kimseler silâhlarını saklamış, bazıları vermemek için kafa tutmuş, bu yüzden bir takım olaylar çıkmıştır. Bu mes'elede kusurları görülen Dürzî ve Marunî kaymakamlariyle reislerden ve şeyhlerden bazılarının tevkif edilmesi ve bazı yerlerde askerin kafa tutanlara dayak atması gibi önemsiz olaylar, Avrupa'ya bin türlü mübalâğalarla aksettirilmiş, Napeleon'ın neticesiz kalan Mısır seferinden sonra Lübnan, hatta Suriye'ye göz dikmiş olan Fransa'da "Türk vahşetleri" ile "Lübnan katliamı" gibi asılsız yaygaralar koparılmış, Beyrutta'ki Fransız konsoloshanesi yerli tercümanının kardeşi, halkı silâh saklamaya teşvik suçundan tevkif edilince, bu hadise Avrupa'ya konsolosun tevkif edildiği şeklinde yalanlar ve iftiralarla yayılmış, hattâ bu yalanlara Avusturya'nın meşhur başvekili Meternich dahi inanmıştı. Fransız konsolosu bu kadarla da kalmayıp emrinde bulunan harp gemisini derhal Cünye limanına gönderip mevkufun tahliye ve teslimini istemiş, aksi halde kasabanın topa tutulacağını, hattâ asker çıkarılacağını bildirmiştir.

Bu vaziyet Avrupa'da galeyana sebep olduğu için, bir taksiri olmayan zavallı Şekip Efendi Hariciye Nazırlığından azledilip Londra sefirliğine nakledilmiş, kendisine Lübnan işini artık bir an evvel bitirmesi emredilmiştir. Nihayet Fransızlar'ın iddia ettikleri zararlar tazmin edilmiş, istedikleri mevkuf serbest bırakılmış, papazın öldürülmesiyle itham edilen Hammûd beraet ettiği halde iki bin kuruş aylıkla İzmit'e sürülmüştür.

Vazifesini bütün zorluklara rağmen ifaya çalışan Şekip Efendinin Lübnan buhranını 14 yıl kadar teskin eden tedbirlerine ait iki beyannâmesi vardır. Kendisinin **"Tanzimât"** adını verdiği bu beyannâmelerin birincisi 13 Şevvâl (15 Ekim) Çarşamba tarihlidir. Yıl, tabi'î 1845. İlk beyannâme, Avrupa'da yanlış tefsir edildiği için hükümet silâh toplama işinin olduğu gibi bıra-

kılmasını emretmiş, mevkuf kaymakamlarla şeyhler serbest bırakılmıştır. Buna rağmen beş devlet 16 Aralık tarihli notalariyle hükümeti tehdit edip islâhat istedikleri için, Şekip Efendi ikinci beyannâmesini neşretmiştir. Bu iki beyannâmeye göre Lübnan idaresi şu esaslara bağlanmaktadır :

1 — Cebel-i Lübnan bir Dürzî ve bir Marûnî kaymakamlığına ayrılmıştır.

2 — Bu kaymakamlıklar Sayda valiliğine bağlıdır.

3 — Ahâlisi muhtelit yerlerde ekalliyet mukataaları kendi vekilleri tarafından idare edilecektir.

4 — Her kaymakam maiyetinde on ikişer âzadan mürekkep birer muhtelit meclis bulunacaktır.

5 — Bu meclislerin adlî, idarî ve malî selâhiyetleri olacaktır.

Şekip Efendinin beş maddesi kaydedilen Tanzimat esaslarından çıkan en önemli neticelerinden biri, Lübnan emaretiyle muhtariyetinin ilgası ve biri de ötedenberi halkı ezen iptidaî derebeylik sistemine nihayet vermiş olmasıdır.

1860 yılı Mayısının 27 inci günündeyiz. 1846'dan bugüne kadar geçen 14 yıl, 8 ay, 13 günlük bir sükûn devrinden sonra Müslümanlar ve Müslüman sayılan Dürzîlerle Marûnîler ve sair Hıristiyanlar arasında şiddetli müsademelerle başlayan bu meşhûr vak'anın başlıca sebebi Cidde vak'asiyle neticelenen, Tanzimat ve islâhat fermanlarındaki anâsir müsaavatına karşı islâm efkâr-ı umumiyesindeki galeyanda gösterilir.

Bununla beraber Lübnan, yabancı nüfuz ve entrikalarının en çok rol oynadığı yerlerdendir. Bilhassa İngilizlerin Dürzîleri, bilmukabele Fransızların Marûnîlerle diğer Hıristiyan unsurları tahrik edip durduklarından, hattâ silâh dahi verdiklerinden bahsedilir. Şam valisi ve Arabistan ordusu kumandanı Müşir Ahmet Paşa Lübnanla Suriye'de durumun gittikçe gerginleştiğini İstanbul'a bildirip her hangi bir vak'a çıkmak ihtimaline karşı takviye kıt'aları istemişse de, hükümet ehemniyet vermemiş, bilâkis bir mikdar asker çekmek suretiyle Suriye ordusunu zayıflatmıştır.

İşte bu vaziyette patlak veren Lübnan vak'ası 27 Mayıs 1860'da Baade'de 500 Marûnî'nin yakılmasiyle başlamış, bunlar bir Dürzî köyüne saldırıp püskürtülmüş, iş bu şekli alınca, Dürzîler bir taraftan meşhûr Canbulat ailesine mensup Sait Bey ve bir taraftan da İsmail'ül - Atraş idaresinde taarruza geçmişlerdir. Konsolosların müracaatı üzerine Beyrut valisi Hurşit Paşa Lübnan'a 300 kadar asker göndermişse de, gerek bunlar, gerek Lübnan'ın kasabalarındaki askerler olaylara seyirci kalmaktan başka bir şey yapamamış, hattâ Fransız kaynaklarının çok mübalâğalı ifadelerine göre Dürzîlerin yağma ve katliâm hareketlerine askerler de katılmış ve bu suretle Râşeyyâ, Habeyyâ, Cizzin Zahle, Deyr'ül - Kamer ve Sayda'da birçok kan dökülüp Hıristiyan evleri yağmalanmış, yangınlar yüzünden bu kasabalar harap olmuş, hattâ Fransız ve sair yabancı rivayetlerine göre 360 köy, 560 kilise, 42 - 43 manastır, 28 mektep, 9 dinî bina yıkılıp yakılmış, netice itibariyle 7770, daha mübalâğalı bir rivayete göre de 12 bin kişi öldürülmüştür.

ŞAM'DAKİ OLAYLAR

Lübnan vukuatının en önemli neticesi Şam olayında gösterilir. Suriye'nin en büyük şehrinde çeşitli mezheplerden 20 - 25 bin kadar Hıristiyan vardır. Lübnan misâlinden cüret alan Müslümanlarla Dürzîler, Şam'da bunlara karşı yağma ve katliâma kalkışmışlardır. Şam olayının, oyun oynayan çocuklar arasında bir sokak kavgasından alevlenmiş olduğu rivayet edilir. Bilhassa ölenler arasında Amerika ve Holanda konsoloslarının da bulunması, vak'anın siyasî vehametini büsbütün arttırmıştır. Vali Müşir Ahmet Paşanın en büyük taksiri, mevcut askeriyle işe müdahale etmeyip maiyetinin telkinine kapılarak hükümet konağına kapanmış olmasında gösterilir.

Şam olayının yatıştırılmasında en büyük gayreti meşhûr Cezâyir kumandanı emîr Abdülkadir ibn Muhyiddin-ül-

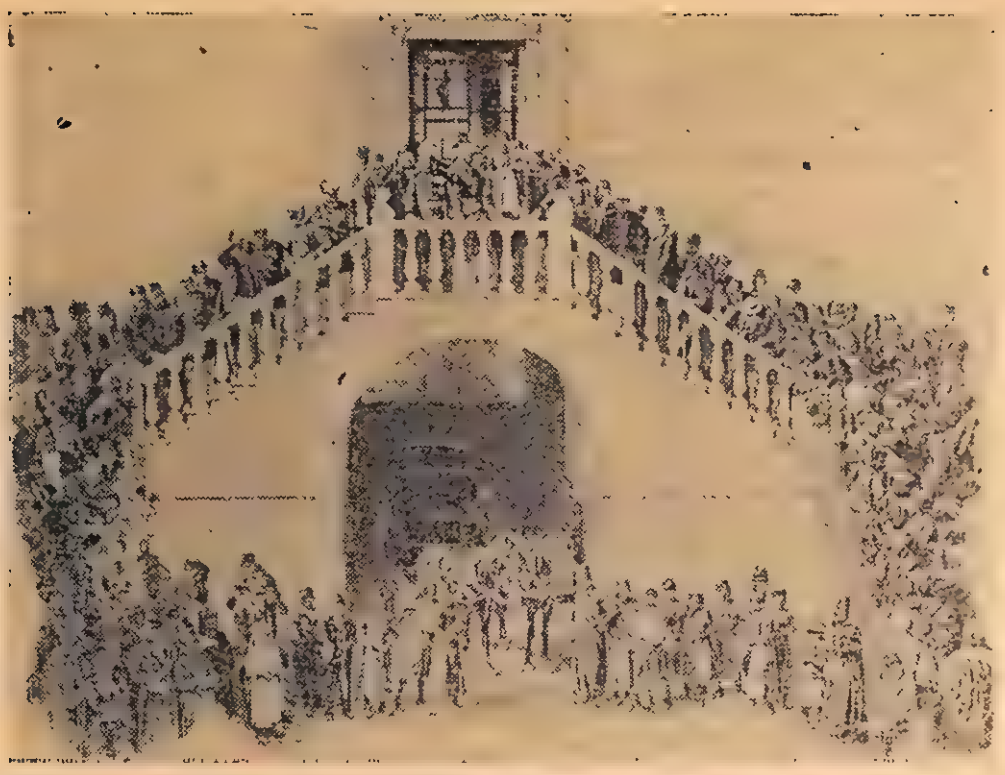

Amiral Fournier, Marunilerin Berke manastırını ziyareti sırasında.

Hasemî göstermiştir. Türkiye'ye iltica edip bir müddet Basra'da oturduktan sonra Şam'da yerleşmiş olan bu büyük adam, maiyetindeki Cezayirlilerden başka Şam'daki Cezâyir muhacirlerini de derhal etrafına toplayıp Hıristiyan mahallelerini himaye etmiş, başta Fransız konsolosu olmak üzere 1500 Hıristiyan kurtarmış, bunların bir çoğunu kendi konağında barındırmış, muhtaç olanlara yardımlarda bulunmuş, bundan dolayı da eski düşmanı olan Fransa'nın en büyük nişaniyle taltif edilmiştir.

Bu halin birçok mübalâğalarla Avrupa'da hasıl ettiği aks'ülamel büyük olmuştur. Hükümetin aldığı ilk tedbir, Hariciye Nazırı Keçecizâde Fuat Paşanın Nazırlık uhdesinde kalmak üzere **"fevkalâde memûr ve murahhas"** sıfatiyle her türlü askerî ve malî selâhiyetlerle iğtişaşın tenkiline ve icap eden islâhatın icrasına memûr edilmesidir. 9 Temmuz 1860'da Meclis-i Vükelâ'nın arziyle bu fevkalâde vazifeye tayin edilmiş olan Fuat Paşa, üçbin askerle alelacele İstanbul'dan hareket etmiş, Şam olayını Beyrut'a vardığı zaman haber alarak derhal oraya gidip faaliyete geçmiştir.

Paşanın bu çok çetin ve nazik faaliyeti aşağıda görüleceği gibi Avrupa müdahalesini önlemek, veyahut hiç olmazsa ehemniyet ve vehametini tâdil etmek gibi maksatlarla izah edilir. Bundan dolayı bir taraftan müsebbiblerin mes'ullere karşı tedhiş derecesinde bir şiddet göstererek Avrupa'yı teskine çalışmış, bir taraftan da zarar gören Hıristiyanlara yetmiş milyon kuruş tazminat verdirmiştir. Şam'a gider gitmez beş kişi, ondan sonra öldürme töhmetiyle 56 kişi, nihayet vazifesini kötüye kullanmış **"asakir-i muvazzafa ve avniyye ve zaptiyye"** den 111 kişi daha idam ettirdiğinden bahsedilir. İdam cezalariyle müebbet kürek ve sürgün cezaları, Fuat Paşanın teşkil ettiği iki divan-ı Harb'in hükümleriyle verilmiştir.

Gelecek sayıda

- **Keçecizâde Fuat Paşanın icraatı ve beş devletin hazırladıkları Paris protokolu.**

Babasına benzeyen kanlı ölümü içinde

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi

Yazan : Cemal KUTAY

Sultan Abdülâzizin altısı erkek, yedisi kız olmak üzere onüç çocuğu olmuştu. Büyük şehzadesi Yusuf İzzeddin, 1857 de; babası yirmi yedi yaşında iken dünyaya gelmişti. Annesi, Gevherî Sultandı.

Yusuf İzzeddin Efendi dört yaşında iken babası Osmanlı tahtına geçti. 1861 le, Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi tarihi olan 1876 arasındaki onbeş yıl, Yusuf İzzeddin'in ümidli altın çağıdır: Babası, 30 mayıs 1876 da tahttan indirilirken, O, ondokuz yaşında idi ve MÜŞİR - MAREŞAL rütbesi taşıyordu!.. Yirminci yüz yılın eşiğinde olunmasına rağmen, bu garib olduğu kadar mantığı rahatsız eden mesnedsiz rütbelere sahib olan SON Osmanlı şehzadesi odur.

Hayatındaki tezadların bu devrede başladığı da söylenebilir: Babasını tahtan indiren üçlü anlaşmanın en selâhiyetli ve kudretli adamı Serasker Hüseyin Avni Paşa, merasimlerde ve tevcihatta, Yusuf İzzeddin'in maiyetinde idi. Bu garabet, mağrur ve kindâr seraskerin haysiyetini zedelemiş, hatta Mahmut Nedim Paşanın ikinci sadrazamlığının ilk günlerinde kendisinin sürülmesiyle neticelenen nikbet devrinde, yaşı çok genç, adetâ çocuk olan Yusuf İzzeddin Efendiye derd yanmıştı.. Sultan Aziz'in annesi Pertevniyal Sultan, hiç sevmediği Hüseyin Avni Paşanın şehzadeye söylediklerini oğluna anlatırken :

"— Arslanım.. Bu Hüseyin Avni'nin kafasında bir şer dolaşır. Bir kaydına bakmalısın. Bak, Yusuf İzzeddin'e neler söyler? Bu ne küstahlıktır? Gayrı kul'un velînimetinin ef'aline dil uzatması nerde görüldü?"

demişti. Ne zamanki 30 mayıs 1876 sabahı "celâllı" Padişah, Dolmabahçeyi denizden ve karadan kuşatan askerî kuvvetler tarafından tahtından indirilmiş, acı haber Valde Sultan tarafından oğluna bildirilirken sekiz yıl önceki hadiseyi hatırlayan valde sultanın feryadı ayyuka çıkmıştı :

"— Arslanım.. Arslanım.. Ben sana vaktiyle arzettim dinlemedin. Cümlesi o Hüseyin Avni nâdânının işidir. Yusuf İzzeddin parmak kadar boyu ile bize akıldânelik eylemiş idi.." peşimânlığını gözyaşları arasında geri gelmez haşmet günlerinin mersiyesi yapmıştı.

"Parmak kadar boyu" ile gerçekten "MÜŞİR - MAREŞAL" üniformasını giyerek hergün Bab-ı Seraskeriye giden, Seraskerlik Makamının üst başındaki odasında Lalaları ile oturan, daha doğrusu eğlenen Yusuf İzzeddin'-

Yedi yaşında MÜŞİR üniforması giyen ve daha sonra, elli sekiz yıl sürmüş hayatı çeşidli çilelerle geçen Sultan Aziz'in büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi, babası gibi, bilek damarlarını keserek intihar etmişti. Yukarıdaki klişede Osmanlı veliahdını, 1910 da Avrupa seyahati öncesinde görüyoruz.

in, Osmanlı tahtında verâset usulünün değiştirilerek kendisinden sonra Padişah olması, Sultan Aziz'i meşgul etmiş, ve her nabza göre şerbetin üstadı Mahmut Nedim Paşa, Hünkâr'a yakından bildiği arzusunu yerine getirmek için yoklamalar yapmıştı. Fakat, başta Yusuf Kâmil ve Mütercim Mehmet Rüştü Paşalar, Üçüncü Sultan Ahmet devrindenberi devam eden usulün bozulmasının hoşnutsuzluk yaratacağını, hem de Kanunname-i Âl-i Osmân'a aykırı olacağını ileri sürerek mâni olmuşlar, Bâb-ı Âlinin öteki ileri gelenleri ve bu arada İlmiyye Sınıfının şahsiyetleri de bu görüşe katıldıkları için Sultan Aziz'e yine Mahmut Nedim Paşanın telkin ettiği düşünce gerçekleşememişti. Çocuk çağında kafası SALTANAT HASRETİ ile doldurulmuş olan Yusuf İzzeddin, babasının tahtından indirilmesinden dört gün sonraki kanlı ölümü ile tezadlar dolu buhranlara sürüklendi ve hatta ölüm korkuları geçirdi.

KANLI SON'un İLK GÜNLERİNDE

Bütün ferdî kıymetlerine rağmen, aşırı hassas bünyesinin ve alkol itiyatlarının tesiri, bir taraftan da tahta geçişinin kanlı hadiseleri ile şuuru sarsılan Beşinci Sultan Murad'ın, ancak doksanüç gün sürmüş saltanatı içinde şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, amca oğlu'nun şefkat ve muhabbetine nail oldu: O buhran içinde bile Sultan Murad, babasının son akıbetinin oğlunun üzerindeki izlerini silebilmek için ilgi gösterdi, huzuruna kabul etti, kendisini hayatı ve mevkii bakımından tatmin etti. Sultan Murad'ın Mabeyn Başkatipliğini yapmış olan Sadullah Bey **(Viyana sefiri iken intihar eden değerli edip Sadullah Paşa)** genç padişahın kendisine şifahî fermanından da bahseder.

Sultan Abdülâziz, Topkapı Sarayında rahat edememiş, Sultan Murad'a yazdığı ve metni malûm sûzişli arîza ile "başka bir mahalle" naklini istemişti. Gerçekten tamamen acı tesadüflerin, ilk gecesini, büyük amcası Sultan üçüncü Selim'in şehid edildiği kısmın bitişiğindeki dairede geçirmişti. Bunu, sadece tesadüflere bağlamıyan sâkıt padişah, yiğeninden, Topkapı sarayından alınmasını rica ederken, Al-i Osmân tahtını Sultan Mecîd evlâtlarına mes'ut neticeler için niyâz ediyor **"- Beni elimle tesis ve ilâ ettiğim donanma ile, elimle teslih ettiğim Ordu böyle yaptı."** diyordu. Bu sitemde, gerçekten de hakikatın pâyı vardı: Sultan Aziz, daha sonra Düyun-u Umumiye derdini çıkarmış olan dış borçlanmalardan büyük kısmını, bilhassa donanmaya harcamış, Akdenizde İngiliz donanmasından sonra en kudretli filo, Osmanlı bahri kudreti olmuştu. Karadenizde ise donanmamız, Moskof donanmasından üstündü.

Babasının intiharından sonra Yusuf İzzeddin Efendi, babaannesi Pertevniyâl Sultan ve annesi Gevherî Sultanla, Kısıklıdaki köşküne yerleşti, hadiselerin uzağında kaldı. Bu tarihte de yirmi yaşında idi.

1908 DE ELLİ BİR YAŞINDAKİ ADAM

Sultan Murad'ın doksanüç günlük saltanatı sonunda tahttan indirilerek yerine kendisinden daha küçük kardeşi Abdülhamid Efendinin **(İkinci Sultan Abdülhamid)** unvanıyla tahta geçmesinden sonra, otuz iki sene, dört ay, dokuz gün sürmüş olan devre, yaşı ve mevkii icabı ön plânda gelen Yusuf İzzettin Efendiyi de tesiri altına aldı.

Bilhassa, Ali Suavî'nin Çırağan Sarayını basarak Sultan Murad'ı yeniden tahta çıkarma teşebbüsünden sonra Sultan Hamid, kardeşleriyle, Saltanatın öteki erkek şahsiyetlerini sıkı ve devamlı kontrol altına alınca, Yusuf İzzeddin Efendinin kışlık ve yazlık köşkleri göz altına alındı.

Böylesine kopkuyu şartlar altında geçen otuziki yılın sonunda, 1908 İkinci Meşrutiyeti ilân edildiği zaman, Sultan Aziz'in kısaca YUSUF dediği büyük oğlu, ellibir yaşına erişmiş yorgun bir genç - ihtiyar idi. Evet!.. Genç - ihtiyar.. Çünkü, bu mecburî uzlet devresinde önce musiki ile meşgul olmak istemiş, daha sonra küçük kardeşi Abdülmecid Efendinin **(Ki, son halifedir)**. telkini ile resimle uğraşmayı denemiş,

veliahd Mehmet Reşad Efendinin (daha sonra Beşinci Sultan Mehmet Reşad olarak tahta geçti) tavsiyesi ile tarikat ve tasavvufla meşgul olmuş, Mevlâna'ya hayran kalarak, Mehmet Reşad Efendi gibi Mevlevî tarikatine sülûk etmiş, fakat gönüllere huzur ve ferahlık verici sahalardan hiç birisi kendisini tatmin etmemişti. Neden bilinmez.

1909 da Sultan Hamid, içyüzü hâlâ tam olarak aydınlığa çıkmamış OTUZBİR MART hadisesi sonunda tahtan indirilince, Mehmet Reşad Efendi tahta geçmiş, Hanedânın EKBER EVLÂDI olarak da Yusuf İzzettin Efendi, 52 yaşında Osmanlı tahtına veliahd olmuştu. Eğer, babası gibi hayatına SON vermeseydi, Sultan Reşad'ın ölümü ile 1917 de, SON Osmanlı Padişah ve Halifesi, Altıncı Vahdüddin değil de, Yusuf İzzeddin Efendi olacaktı.

AVRUPA MERKEZLERİNDE..

1910 da İngiltere Kralı Yedinci Edvard ölmüştü. BÜYÜK BRİTANYA DEVRİ'nin bu haşmetli ve ünlü tâcidarı için dünyanın her tarafından imparatorlar, kırallar, prensler Londra'daki cenaze merasiminde ülkelerini temsil için toplanmışlardı. Sultan Reşad yaşlı ve mesâneden mustaripti. Uzun yolculuklar yapamazdı ve zaten İslâmın Halifesi de olan bir şahsiyetin, böylesine törende bulunmasına an'aneler imkân vermezdi. Bab-ı Âli için Londra, bilhassa İkinci Meşrutiyet başında dayanılacak merkezlerin önünde geliyordu: Osmanlı heyetine veliahd olarak Yusuf İzzeddin Efendinin riyaset etmesine karar verildi.

Fakat Sultan Aziz'in büyük oğlu, zamanlardır RUH HASTASI âlametleri içinde idi. Şöyle bir sâbit fikre kapılmıştı: Kendisini veliahdlik makamından indirecekler, haysiyeti ile oynıyacaklar, belki de öldüreceklerdi.

Gerçekte asla böyle bir düşünce yoktu: Evvelâ, Sultan Mehmet Reşad'ın çelebi mizâcı, merhameti, müsamahası böyle bir hadiseye asla izin vermezdi. Yusuf İzzeddin Efendi muhtelif zaman ve şekilde, bu endişesini Padişaha arzetmiş, Sultan Reşad kendisine şahsen teminat vermişti. Fakat öyle bir ân geldi ki, Yusuf İzzeddin Efendi bu teminatın "yazılı" olmasını istedi. Başka bir Padişaha yapılamıyacak olan bu teklifi, derviş mizâçlı Sultan Reşad, kendisi de çile çekmiş ve endişeli seneler yaşamış insan olarak, muhatabının ruhî çöküntüsüne bağladı, istediği "teminat"ı el yazısı ile verdi, fakat mahrem kalmasını istedi: Hanedân arasında ve Veliahdlık makamında olan bir şahsiyetin böylesine sâbit fikirlerle malûl olduğunun şâyi olmasından dertlenmişti.

İşte Yusuf İzzeddin Efendi bu ruhî şartlar içinde Avrupa seyahatine çıktı. Maiyetinde kalabalık bir heyet vardı. Padişah, kendi Baş Mabeyincisi Lütfi Simavî Beyi veliahdının maiyetine vermişti: Avrupa Saraylarının merasim kaidelerini çok iyi bilen, Fransızca, İngilizce ve Almancayı ana dili gibi konuşan Lütfi Simavî Bey, hatıralarında, bu yolculuğun kendisine yüklediği meşakkatlerden uzun uzun şikâyet eder, fakat, ruhî çöküntüsü dışında, âlicenâp, kibar, bilhassa cömert tabiatlı Veliahd'ın şahsından sitâyişle de bahseder.

Evvelâ Londra'ya gidildi. Hemen hemen bütün dünya şahsiyetlerini bir araya toplıyan tantanalı cenaze merasiminden dönüşünde Parise uğradı, Fransız ordusunun manevralarında bulundu. Bu tarihte Fransadan istikraz akdi için müzakereler yapılıyordu. Maliye Nazırı Cavid Beyin, ünlü Fransız devlet adamı Jozef Kayyu şerefine verdiği ziyafette şeref misafirliğini, politikanın üstünde şahsiyet sıfatiyle Yusuf İzzeddin Efendi yaptı. Paristen sonra Viyana, Peşte, Belgrad ve Sofyaya da uğrıyan Osmanlı Veliahdının bu uzun yolculuktan şifâ bulmuş olarak dönmesi ümidleri belirmiş, fakat kısa zaman sonra sâbit fikirleri nüksetmişti.

BÜYÜK KABİNEYE KADAR

Önce Trablus - Garb'in elden çıkışına sebep olan Osmanlı - İtalyan savaşı, onu takib eden felâketli Balkan Harbinin acıları, bütün ülkeyi kapladığı sırada, Yusuf İzzeddin Efendinin hastalığı da

Yusuf İzzeddin Efendinin, 1910'da İngiltere Kralı Yedinci Edvard'ın ölümü dolayısiyle bulunduğu cenaze töreninden dönüşünde Paris garında Osmanlı Sefareti mensubları ve Fransız Hariciyecileri tarafından beklenmesi... Osmanlı Veliahdı Fransanın resmî davetlisi olarak şeref misafiri sıfatiyle askerî manevralarda bulunmuştu. O günlerde, Maliye Nazırı Cavid Bey de Paris'te idi ve Yusuf İzzeddin Efendi, ünlü Fransız maliyecisi Jozef Kayyu adına verilen ziyafette de ŞEREF MİSAFİRLİĞİ'ni yaptı. Uzun süren Avrupa yolculuğu, ruhen hasta Osmanlı şehzadesine şifâ getirdiği umulurken sâbit fikir hastalığı daha şiddetli olarak nük'setti ve bedbaht veliahdı, aynı babası gibi, bilek damarlarını keserek ölüme sürükledi.

şiddetlenmişti.

Sait Paşa istifa etmiş, böylelikle İttihad ve Terakki de iktidardan uzaklaşmıştı. Şahsına büyük ümidler bağlanan ihtiyar müşîr Gazi Muhtar Paşa iktidara gelmişti. Azaları arasında sabık sadrazamların çokluğu sebebiyle BÜYÜK KABİNE adını alan bu devre içindeki keşmekeş arasında Yusuf İzzeddin Efendinin vehimleri ihtiyar sadrazam için ayrı bir derd olmuştu. Öyleki, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, bizzat el yazısı ile, cümleleri içinde **"Vallâhi, Billâhi, şeref ve namusuma kasem ederimki.."** gibi tâbirler olan yeni bir "teminat mektubu" verdi!

TIPKI BABASI GİBİ

Fakat ne yazık ki, bir müddet sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa çekilmiş, yerine Kâmil Paşa gelmişti. Bâb-ı Âli Baskını ile trajik şekilde iktidardan uzak laşan Kâmil Paşa, ne şartlar, ne mizâç bakımından Yusuf İzzeddin Efendinin ruhî buhranı ile meşgul olacak kudrette değildi. Daha sonra iktidara gelen Mahmut Şevket Paşa kısa zaman içinde öldürülmüş, ülkenin üzerine kopkoyu tazyik havası gelmiş, Sait Halim Paşa sadrazam olmuştu. Sait Halim Paşanın gelişi, İttihad ve Terakki'nin kayıtsız şartsız iktidarı idi. Bu hâl Yusuf İzzeddin Efendinin şahsî ölçüleri içinde kendisine emniyet verecek hadise değildi. Ruhî buhranlar yine almış yürümüş, doktorlar âciz kalmışlardı. Bu sırada seneler de geçmiş, Birinci Dünya Harbinin içine, göz açıyıp kapıyacak kadar kısa zamanda, adetâ yuvarlanır gibi giren memlekette normal hayat

zaten son sözünü söylemiş, devlet ve halk olarak bütün nizam-ı âlem, iki el bir baş içindir egoizminin içine itilmişti.

Yusuf İzzeddin Efendinin akibeti, bu öksüz hava içinde babasının son'una inanılmaz isabetle benzedi: O da, aynen Sultan Aziz gibi, bilek damarlarını keserek intihar etti: Tarih, 14 ağustos 1915 idi.

Bir çokları, bu hazin âkibeti, üzerinde hâlâ münakaşa edilen ve adaleti zorlamış, masum insanları, bu arada Mithat Paşa gibi, adalet, insaf, merhamet ve beşerî hak duyguları cihanın tasdikinde olan bir insana CİNAYET isnad eden yüzkaralığını, gerçek HAK'kın beratı olarak gördüler :

"— İşte, dediler, zavallı ve bedbaht Yusuf İzzeddin Efendi AYNEN babası Sultan Aziz gibi intihar ederek, illiyet ve irsiyyet prensiplerinin tipik isbatı ile, o MEÇHUL gösterilmek istenen hadiseyi de aydınlığa çıkardı: Babası gibi intihar etti. Bu atavik tecelli, Çadır Köşkü mes'ullerinin yüzünü kızartsın.."

★ ★ ★

Tarih, ölçüleri normal hukuk prensiplerinin kuruluğuna sığmayan BİR BAŞKA MAHKEME'dir: Bazen, haksız bir isnadın bedeli olan K A N ' ı, bu kan'a irsiyet olarak bağlı bir BAŞKA KAN'la mahsub eder!.. Ah, ne olur, insanlar Tarih'i masal değil de ibret sayabilselerdi, Mehmet Âkif'in o güzelim tâbiriyle **hiç tekerrür mü ederdi ?.**

Reklâm, işlerinizi saat gibi yürütür

REKLÂM VE TANITMA FAALİYETLERİNİZİ
yurt içinde ve dışında
EN ETKİLİ VE EN İSRAFSIZ ŞEKİLDE YÜRÜTMEK İÇİN
Kurumumuz hizmetlerinden faydalanınız

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01, İstanbul

(Basın : 20032)

Tarih — 384

Anadolu'da kardeş kavgasının sonu ve

Timur'un Semerkand'a Dönüşü

Yazan : Ziya NURİ

İşte bir Türk - Moğol kumandanı ki, leh ve aleyhinde söylenen sözlerle verilen hükümlerin bir, "orta birleşim" noktası yoktur. Kimine göre, bir macera adamı, bir çapulcu, bir "sergerde", kimine göre ise, büyük teşkilâtçı, büyük devlet adamı, usta bir kumandan, eşi bulunmaz bir cihangir.. Tarih yazarlarının tuttuğu tarafa, şahsî yargılarına göre, ayrı ayrı değer biçilen bir adam.

Ama, herşeye rağmen büyük bir "tabye" ci, üstün bir kumandan. Ayrıca bilim ve san'ata karşı derin bir sempatisi olan, devrine göre, aydın ve ilerici bir kişi.

Timur, 11 - 14 üncü Yüzyıllarda Türk Evliyalarının kucak kucak yetiştiği HORASAN illerindendir. Bir yanlış anlaşıma yer vermemek için derhal açıklayalım ki, "EVLİYA" deyiminden kasdettiğimiz anlam, sadece **"Din Ulusu"** demek değildir. Fikir Evliyası, San'at Evliyası, Düşünce Evliyası, Felsefe Evliyası ve Savaş Evliyası, bu tarihler arasında hep Horasan İlleri'nden yetişmiştir. Timur da bunlardan biri, adını dünyaya duyurmuş bir "Cenk Evliyası" dır.

AKSAK TİMUR KİMDİR ?

Timur, 1336 yılında, Semerkant'a bağlı Keş kasabasında dünyaya geldi. Babası, üçyüz çadırlı bir "Oymak" beyiydi. O'nun asıl kan asaleti anası tarafından gelmekteydi. Bu Hatun Gürgânlılar soyundan bir Han kızıydı. Bu yüzden Timur'a **"Gürgânlı"** denilir, Timur Gürgân, annesinin soyadını Altınordu Türklerine karşı yaptığı bir gece baskınına kadar, şerefle kullandı. Bu baskında, ayağından yaralanıp sakat kaldığı için kendisine **"LENK"** yâni topal dediler. Timur, bu tarihten sonra **"Aksak Timur"** adıyla anılacaktır.

Timur, tâ gençlik, delikanlılık çağındanberi ele avuca sığmaz, haşarı, mücadeleci bir karakter taşıyordu. Akranları arasında iyi ata binmekle, güzel kılıç kullanmakla, ustaca ok atmakla şöhret yapmıştı. Fizik üstünlüğünün yanı sıra moral üstünlüğüne de sahipti. Zeki, bilgili, toleranslı, uzak görüşlüydü. Bütün bu sıfatlar bir araya gelince başarıya ve şöhrete ulaşmak için hiç bir mani kalmıyordu.

İlk resmî görevini, Çağatay Hanlığı emrinde aldı. Bu sırada Çağatay Devletinin başında Kutluğ Han bulunmaktaydı. Timur, Kutluğ Han'ın İlbey'lerinden Kazan Beyin maiyetinde çalıştı. Kısa zamanda zekâsı, bilgisi, cesaretiyle tanındı ve Kazan Beye damat oldu. Bir süre sonra, savaşta ölen kayınbabasının yerine il idaresini ele aldı ve doğrudan doğruya Kutluğ Han'ın **"Emir-ül Ümera"** sı oldu. Artık eskisi gibi yüzlere değil, binlere, onbinlere kumanda ediyordu.

Bu tarafta Timur kuvvetlenirken, öte yanda Kutluğ Han zayıflıyor, iç savaşlardan yorgun ve perişan bir hale geliyordu. Timur zamandan ve hadiselerden faydalanmasını bilen bir kişiydi. 1369 yılı başlarında Çağatay İmparatorluğu çökerken O, Belh'te istiklâlini ilân etti ve kendi adıyla anılan bir devlet kurdu. Devletin adı : Timurlu Hanlığı idi.

Bu sırada Osmanlı tahtında Birinci Murat saltanat sürmekteydi.

İKİ BAŞLI SALTANAT YARIŞI

O günlerin siyasî durumu şöyleydi: Doğuda, Çağatay Hanlığı üzerinde Timurlu Devleti kurulurken, batıda büyük Selçuklu İmparatorluğunun mirası taksim ediliyordu. Bir nice boybeyleri, Selçuklu'ların inkirazı üzerine küçük küçük devletler kurmuş, hepsi de kendisini, "Sultan-ı Muazzam" olarak ilân etmişti. Hepsinin ayrı ordusu, ayrı parası, ayrı siyaseti, ayrı dâvası vardı. Bu beylikleri kısaca şöyle özetliyebiliriz :

Birgi'de Aydın Oğulları, Kütahya-da Germeyan Oğulları, Kastamonu'da Candar Oğulları, Balıkesir'de Karesi Oğulları, Burdurda Teke Oğulları, Antalya'da Hamit Oğulları, Manisa'da Saruhan Oğulları, Konya'da Karaman Oğulları ve...

Ve Bursa'da Osman Oğulları...

Selçuk İmparatorluğu dağıldıktan sonra, bu beyliklerin en küçüğü Osman Oğulları'nın hissesine düşmüş, gerek toprak, gerek insan, gerekse servet bakımından en büyük payı da Karaman Oğulları almıştı. Ne var ki, yıllardan sonra vaziyet değişmiş, Osmanoğlu Beyliği ön plâna geçmişti.

Osman Oğulları, komşuları olan Rum Tekfurlarıyla amansız bir mücadeleye girişmişti. Komşuları olan Türk Beylikleri ile ise, bir siyasî savaş halindeydi. İki tarafın Türk - Müslüman savaşçıları, birbiri üstüne kılıç çekmeden kaçındıkları için, bu cephedeki toprak kazançları daha ziyade kız alıp verme yoluyla yapılıyordu. Bunlardan en karakteristik olanı Germeyan Oğullarıyla yapılan siyasî izdivaçtır :

Birinci Murat, oğlu Bayezit'e Germeyan Oğlu Süleyman Bey'in kızı Devlet Hatunu aldığı vakit, bu beyliğin belli başlı şehirlerini çeyiz olarak ele geçirmişti. Devlet Hatunun annesi, meşhur Türk ozan ve feylesofu Mevlânâ'nın torunu idi. Sultan Veled'in büyük kızı olan Mutahhara Hatun, Süleyman Beyle evlenmiş, bu izdivaçtan Devlet Hatun dünyaya gelmişti. Hz. Mevlânâ, kız torunlarının ikisini de çok sever, Mutahhara ve Şeref Hatunları, "Abide" ve "Arife" adlarıyla çağırırdı. (Bak : Menakib-ül Ârifin. Yazan: Ahmet Eflâkî. Cilt 2, Sayfa 466).

Ayrıca Sultan Murat'ın kız kardeşi Nefise Hatun da Karaman Oğlu Alaettin Ali Beyle evlendirildi. Fakat bu izdivaç, Germeyan Oğullarında uygulanan usulün tam aksiyle yapıldı. Nefise Hatun için cihaz verilmedi, aksine bazı Karaman şehirleri Osmanlı idaresine geçti.

Bu çeşit siyasî izdivaçlardan biri de, Bayezit'in Aydın Beyi İsa Beye damat oluşudur. Bayezit, Aydınlılardan Hafsa Hatunu alırken, Tire hariç olmak üzre, diğer bütün Aydın Beyliği topraklarını ele geçirmişti. (Aydın Oğulları Tarihi sayfa : 46)

Bu şekilde kız alışverişine yanaşmıyanlar, ya da istenilen ölçüde toprak bağışında bulunmayanlar, birer bahane ile tasfiye ediliyor, Osmanlı Beyliği, gide gide Osmanlı İmparatorluğu halini alıyordu.

Osmanlılar bu yolda geniş terakkiler kaydederken Timurlu Devleti de hatırı sayılır bir kuvvet haline gelmiş, bir yandan Mezo-Potamya'yı, Mısır'ı, öte yandan Çin'i tehdit eder bir hal almıştı.

Bazı "Siyasî Tarih" yazarları, Timurun, batı yönünü Osmanlılara bırakıp kendisinin Çin Ülkesine girmek istediğini yazarlar. Bu tez doğru değildir. Eğer, Timur batıda güçlü bir Osmanlı Devletinin kurulmasına taraftar olsaydı, Bayezit üzerinde tesir icra ederek Karakoyunlu Devletini yeniden diriltmeğe çalışmazdı.

AKSAK TİMUR VE YILDIRIM BAYEZİT

Türlü sebeplerle ülkesini kaybeden Türk Beyleri, soluğu Timur'un yanında alıyor, güçlü Moğul İmparatorundan yardım ve merhamet dileniyordu. Bunların içinde Karakoyunlu Hükümdarı Yusuf Bey de vardı.

Yusuf Bey, Osmanlı kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, bütün ülkesini kaybetmişti. Doğru Timur'un yanına gitti, dehaletini bildirdi ve kendisinden yardım istedi. Timur, bu esnada Mısır üzerine yürümeğe hazırlanıyordu. Kendisine başvuran sadece Yusuf Bey değildi. Ülkesi elinden çıkan ne kadar Türk Beyi varsa, hepsi birer ikişer elçi göndererek Timurdan yardım istiyorlardı. Moğul Hükümdarı Bayezit'e bir mektup yazdı ve özellikle, Karakoyunlu Hükümdarı Yusuf Bey'in topraklarını iade etmesini istedi.

Mektuplaşmalar 1401 de başladığına göre o tarihte Yıldırım kırk yaşlarında (Doğumu 1360), Timur ise altmış beş yaşlarında bulunmaktaydı. Timur, hem tabiatında olan ağırbaşlılık, hem de ve tecrübesi gereğince, mektuplarını saygılı bir ifade ile yazıyor, Bayezit ise, gerek gençliği, gerekse yaratılışındaki şiddet ve asabiyetle ağır mukabelelerde bulunuyordu. O kadar ki, mektubuna **"Ey kuduz köpek!"** diye başlıyor ve bitirirken de, **"Eğer asker çekip üzerime gelmezsen karıların üçten dokuza boş olsun. Eğer ben de senin üzerine asker çekip gelmezsem, benim karılarım da üçten dokuza boş düşsün."** diyordu. Muhakkak olan cihet odur ki, Yıldırım Bayezit yazmış olduğu ağır mektuplarla savaşı kaçınılmaz hale getirmiş ve Osmanlı tarihinde uzunca süren bir "Fetret Devri" nin açılmasına bilerek sebep olmuştur.

OSMANLI ORDUSU NİÇİN YENİLMİŞTİ ?

Hakkında yüzlerce eser, binlerce etüt yazılmış, çok konuşulmuş, çok tartışılmış bir konu. Osmanlılar neden yenilmiş, nasıl davransalar yenilmezmiş,

Moğollar'da kamp hayatı.

ordunun teşkilinde, tertibinde, sevk ve idaresindeki kusurlar ve saire...

Cenge tutuşan iki ordudan birinin yenileceği gayet tabiidir. Ve gene gayet tabiî olarak, ordulardan biri galip gelecektir. Ankara Savaşında, daha doğrusu Çubuk Ovası Meydan Savaşında Osmanlı Ordusu yenildi. Padişah esir düştü. Bunun sebeplerini tartışmağa bu sayfalar elbette ki müsait değildir. Sadece şunu kaydetmeliyiz ki, Osmanlıların bu savaşta yenilmesine âmil olan faktörler bir, beş değil çok daha fazladır. Bu faktörleri şöylece sıralayabiliriz :

- Yıldırım'ın ordusundaki kuvvetlerin türlü ırk ve dine mensup oluşu. Buna karşılık, Timurun ordusu yalnızca Moğullardan kuruluydu.

- Osmanlı Beyliğiyle yaşıt birkaç beylik askerlerinin Osmanlı Ordusundan karşı tarafa, eski beylerinin yanına geçmiş olması.

- Osmanlı Şehzadelerinin - Musa Çelebi hariç - bir ân evvel sancaklarının başına geçip saltanat dâvasında bulunmaları düşüncesi. Nitekim, bozgundan sonra bu şehzadeler birbirleriyle kıyasıya boğuşacak, uzunca süren bir "Fetret Devri" ni hazırlayacaklardır.

- Timur Ordusunun sayı ve savaş bilgisi yönünden Osmanlılardan üstün olması.

- Timurun ordusunda, o zamana kadar Osmanlıların görmediği, belki ismini bile duymadığı fillerin bulunması.

• Timur askerlerinin her zaferden sonra yağma ve talanı âdet etmiş olmaları. Bu zaferden sonra da büyük ölçüde harp ganimetine kavuşmak hususundaki şahsî ihtirasları.

• Nihayet, Bayezit'in hasmını çok küçük görmesi, bu yüzden gereken tedbirleri almamış olması.

TİMUR ANADOLU'DA

Yukarıda da söylediğimiz gibi Ankara Savaşı çok yazılmış, çok okunmuş bir konu olduğu için bunun teferruatına geçmek istemiyoruz.

Savaş, 20 Temmuz 1402 de başladı. Öncülerin temasa geldiği bu tarihten tam bir hafta sonra, 28 Temmuz 1402 de Yıldırım'ın esaretiyle sona erdi. Devletin üstünden Osmanlı hâkimiyeti tamamen kalkmıştı. Şehzadeler, yanlarında kendilerini tutan kumandanlarla birlikte dört bir yana dağılmış gitmişti. Yıldırım'ın yanında yalnız Musa Çelebi kalmıştı.

Timur, yanındaki tahtsız beylerden, önce Candar Oğlu İsfendiyar Bey'i Kastamonuya uğurladı. Sonra, yanında Germeyan Oğlu Yakup Beyle Kütahyaya indi. Timur, ilerlemiş yaşına ve uzunca bir sefer yorgunluğuna rağmen av merakından bir türlü vaz geçemiyordu. Büyük sürek avları O'nun için bir çeşit harp tatbikatı oluyordu. Kütahya ise, tabiî bir av bölgesiydi. Dolaylarındaki Türkmen ve Domaniç dağları ideal birer av yatağı idi. Beraberine Yakup Bey'i alarak Kütahyaya geldi; burada uzunca bir süre kalarak avlandı. Bilindiği gibi Yakup Bey, Yıldırım Bayezit'in kayınbiraderidir. O da Candaroğlu İsfendiyar Beyle birlikte Timur'u Erzincanda karşılamış, kendisine bağlılıklarını sunmuştu. Ne var ki, Yakup Beyin saltanatı uzun sürmiyecek, 1429 da bu hanedan tamamiyle tarihe karışacaktı.

Yaz ayları için mükemmel bir yaylak olan Kütahya ve dolayları, kışının şiddetiyle meşhurdur. Ekim sonlarına doğru Cüneyt Bey, Timuru kendi iline davet etti. Cüneyt Bey Aydınoğullarındandı. Osmanlı eline düşmüş olan ülkesini, Ankara savaşından sonra tekrar elde etmişti. Timur'a minnet borcu vardı. Kışı, Ege Bölgesinin ılık ve ılımlı topraklarında geçirmesini teklif ediyordu. Timur bu daveti kabul etti ve Denizli - Aydın yoluyla Birgi'ye geldi. Cüneyt Bey, kendisine Tire şehrini tahsis etti. Timur ve ordusu, 1402 - 1403 kışını Tirede geçirdi. Bu arada gene boş duramıyor, sağa sola seferler düzenliyerek askerinin yağmaya karşı duyduğu ihtirası tatmine çalışıyordu. İzmir kıyıları üstüne tertiplediği sefer bunlardan biridir. Timur, kıyı İzmir şehrini 2 aralık 1402 de ele geçirdi. Şehri yağmalattıktan sonra ateşe vererek tekrar Tireye döndü.

SEMERKAND'A DÖNÜŞ

1403 yılının baharı gelmişti. Timur yurduna dönmek üzre Tire'den ayrıldı. Afyon - Konya - Toros geçitleri yoluyla Irak'ın şimalinden İrana geçecek, oradan da Semerkanta varacaktı. Bu arada, feci bir hadise oldu: 8 mart 1403 de Yıldırım Bayezit Akşehirde öldü. Timur, bu ölüm dolayısiyle çok mütessir oldu. Mağlûp fakat cesur hasmının cesedini tahnit ettirerek oğlu Musa Çelebiyle Bursaya yolladı. Musa Çelebi ayni zamanda, Timur'un bir "Altamgası" yani fermanıyla Osmanlı Beyliğinin başına getiriliyordu.

Yıldırım'ın naaşı batıya, Bursaya doğ ru yola çıkarken Timurun istilâ kuvvetleri de doğuya doğru hareket etti. Konya - Karaman yoluyla Ramazanoğulları ülkesine ve oradan Irak'ın kuzeyinden İran'a geçti. Bu seyahatinde kayde değer bir olay da Tebriz'de büyük Türk düşünürü Bedrettin Simavî (Simavnalı Bedrettin) ile görüşmesi olmuştur. Timur Bedrettini beraberine alarak Semerkant'a götürmek istemişse de Şeyh bu teklifi kabul etmemiştir.

Timur, 1403 Eylülünde Semerkant'e vardı. Üç yıl sefere çıkmadı. 1405 de 300.000 kişilik yeni bir istilâ ordusu tertip etti. Muhtemelen Çin üzerine büyük bir sefer açacaktı fakat ömrü vefa etmedi. 1405 yılında, altmış dokuz yaşında bütün ihtiraslarını geride bırakarak beka âlemine göçtü.

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih 385 (Basım: A. 20475 — 12015)

Putlaştırılmasına çalışılan bir
"KİŞİ" nin gerçek çehresi

- MİLLÎ MÜCADELE VE İSMET PAŞA
- CUMHURİYET VE İSMET PAŞA
- DEMOKRASİ VE İSMET PAŞA

Ve bu tarih devirleri içinde tarafsız muhasebenin gerçek ibret tablosu :

Kim bu İsmet Paşa ?

Hepsi bu kitabın içinde

208 SAHİFE 10 LİRA

Müracaat adresi : Feridun Kandemir, P. K. 4 Erenköy - İstanbul

HER MEVSİMDE

SİZE

Akfil

YAKIŞIR